

Літаратурная Беларусь

Выпуск № 3
(235)
(сакавік)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНИЦКІ ПРАЕКТ

facebook.com/litaraturnaja.belarus
t.me/litaraturnajabelarus



ФОРУМ: заканчанне серыі эсэ Андрэя ФЕДАРЭНкі «Нацыя пісьменнікаў»-3 с. 1

ПАМЯЦЬ: артыкул Таццяны ЯКУБОЎСКАЙ «Раздзім ГАРЭЦКІ: вучоны і пісьменнік» с. 2, 3

ПРОЗА: аповед Станіслава СУДНІКА «Святая грэшнікі» с. 4

ПАЭЗІЯ: нізкі вершаў Ірыны ЛЯШКЕВІЧ «Так доўга да вясны!» і Віктара САЗОНАВА «Знічы спадзяванняў» с. 5

ЮБІЛЕЙ: нататкі Ірыны БАГДАНОВІЧ да юбілею Хрысціны ЛЯЛЬКО с. 6, 7

ПАЭЗІЯ: нізкі вершаў Таццяны БАРЫСЮК «Яблык спакусы» і Уладзіміра ЛЕБЕДЗЕВА «Свой лёс» с. 8

УСПАМІНЫ: нататкі «І радасць, і боль...» Ірыны РУДКОЎСКАЙ пра сям'ю і брата Міхася РУДКОЎСКАГА (1936–1991) с. 9, 10

ГІСТОРЫІ: артыкул Таццяны ШЫПІЛАВАЙ «Сусвет Джэйм О'Сцін» с. 11

СВЕТ: навіны і цікавосткі літаратурнага замежжа с. 12

ФОРУМ

Нацыя пісьменнікаў-3



Андрэй ФЕДАРЭНКА

1 Упершыню з тым, што да мовы можна ставіцца як да жывой істоты, я сутыкнуўся ў пачатковых класах, на ўроку «Родная речь», дзе нам, учарашнім вольным дзесям палескіх балот, лясоў і палёў, задалі на памяць верш у прозе «Русский язык» І. Тургенева. Прычым рабіць гэта можна было на ўроку. Мы чыталі сказ, загортвалі кнігу і стараліся яго паўтарыць, толькі не ўголос, канечне, а хаця б шэптам. За сталом сядзела настаўніца, схіліўшыся, правярала сшыткі старэйшага класа. На двары адцвітала мальвамі і вяргінямі бабіна лета. У вокны свяціла вераснёвае жоўтае мяккае сонца. Упартая муха старалася прабіцца на волю праз шыбіну, гудзела, паўзла ўгору і зрывалася на падаконнік. І гэтаксама гудзелі мы, пакуль зубрылі наш верш у прозе.

— В адні (во дні) сомненій... в адні цягасных раздумій... ты адзін мне паддэжжа і апора... — бубнілі мы на матыў «Ойча наш». Бо хіба то быў верш? Не ў рыфму, не ў слупок; сухія, як бярозавыя паленцы, словы не спявалі, не звінелі, іх нельга было ўявіць, бо за імі для нас, беларускіх дзяцей, не стаяла вобразаў. Раз-пораз мы чапляліся да настаўніцы:

— Раіс Ізралеўна, што такое «в адні цягасных раздумій а судзьбах родзіны»?

— Царызм, — коратка кідала настаўніца, не адрываючыся ад сшыткаў.

— Раіс Ізралеўна, што такое «впасці в атчаяньне пры відзе таго, што свяршаецца дома»?

— Прыгоннае права.

— Раіс Ізралеўна, а як гэта...

— Эксплуатацыя чалавекам.

Ці варта казаць, што зусім інакш было з роднай мовай і з беларускімі аўтарамі. Вось дзе ўжо было раздолле! Замест суровага мужчынскага роду «языка» — пяшчотная, жаночага роду — мова, з амаль абавязковым эпітэтам «матуліна, матчына». Купала, Колас, Броўка, Панчанка, Гілевіч, Танк, Барадулін, Вітка, Законнікаў, Дубоўка, Бачыла, Зарыцкі... Прасцей пералічыць тых, хто б не прызнаваўся ёй у любові, не дзякаваў і не рабіў спробы скласці ёй гімн...

Мова магла нарадзіцца і памерці, як у Я. Скрыгана. «Паміранне мовы такая ж натуральная з'ява, як і нараджэнне яе. Быць можа, што і мая мова некалі памрэ. Як памру я сам, чалавек. І я ніяк не баюся натуральнай смерці. А вось калі насільна паміраць — страшна». Магла аддзячыць за любоў да сябе, як у аповесці «Шчарбаты талер», расшыфраваўшы месцазнаходжанне скарбу.

І, нарэшце, я лічу, проста апафеоз роднай мове — гэта адказ А. Сыса на верш П. Панчанкі пад красамоўнай назвай «Развітанне», у якім народны паэт наракаў на засілле бюракратаў і ўвогуле развітваўся з мовай і з жыццём. «Пастаю я самотна / Каля полацкай белай Сафіі. /... Гэта ўжо не святанне, / Гэта наша настала змярканне, / Гэта з мовай маёй, / Гэта з песняй маёй / Развітанне». І адказ яму А. Сыса:

*Родны мой Пімен Панчанка,
Вы казалі: настала змярканне.
Вы казалі на маці мачыха?
Бо настала Вам развітанне?*

*Адыходзіце ці зракаецеся?
Ці сухімі слязамі каецеся?*

*Пад крыжамі Сафіі Полацкай
бюракрат за Вас не памоліцца,*

*а памоліцца за Вас мачыха,
за сыночка свайго, за Панчанку...*

Які сімпатычны хрысціянскі малянак! Якая шэспіраўская тэма! Караля Ліра таксама нездарма ж прытуляе Кардэлія, — менавіта тая, якой найбольш ад яго дасталася.

2 Усё гэта добра, аднак усё гэта, на жаль, лірыка. Насамрэч мы выдатна разумем, што ў рэальнасці ніхто ні за кога не моліцца, нікога не шкадуе і па галаве не гладзіць. Мова, мастацтва, літаратура, увогуле культура, калі падыходзіць да іх унітарна, рэчы другасныя, без якіх можна абысціся. Яны не маюць практычнага, прыкладнага значэння. Іх вось менавіта, як у той прымаўцы, на хлеб не намажаш і ў шклянку не нальеш. Па вялікім рахунку яны тым і каштоўныя, што бессэнсоўныя (ці, па-руску, бесценныя, бо бесцельныя). Таму заўсёды неяк дзіўна чуць, як у часы прыродных і тэхнагенных катаклізмаў, рэгіянальных ці сусветных геапалітычных катастроф адразу ж, першай справай ўспывае пытанне аб культуры і пачынаюцца прэтэнзіі да яе.

— Ну, што, памагла мова? Чаму нікога не вырастоўвае гуманістычная антываенная літаратура? кіно? выяўленчае мастацтва? Дзе ўвогуле культура? Чаму яна не бароніць ад гэтага кашмару?

Пачнем з таго, што культура не служба ратавання. Яна не толькі нікога не ратуе і не абараняе (дай бог, каб хаця аднаго аўтара), — у яе і мэты такой няма. Патрабаванні да яе беспадстаўна звышаныя, а гуманізм яе відавочна перабольшаны. Занадта яна самадастатковая; гэта рэч сама для сябе і сама ў сабе — ноўмен. Адсюль вечная супярэчнасць, адзін з тых парадоксаў, якія немагчыма ні вырашыць, ні вытлумачыць: як яна, культура, можа так спаклойна ўжывацца поруч са злачынствам? А вось можа, яшчэ і як. «Калі гавораць



Фота pxhere.com

Пяткевіч, больш вядомы як рускі савецкі паэт Роберт Раждзественскі:

*Штосьці зрабіў я не так — выбачайце,
Жыў упершыню я на гэтай зямлі.*

Усе мы жывём упершыню, многа памыляемся, робім не так. Але гэта было б паўбяды. Мала таго, што чалавек не можа паўплываць ні на сваё нараджэнне, ні на свой сыход, мала таго, што ў яго няма ні часу, ні вопыту — калі-небудзь здаецца, што ён не гаспадар ні свайго лёсу, ні нават свайго цела. А душа? Хіба няма адчування, што душой нашай проста карыстаюцца? Ні ў пачатку, ні ў канцы жыцця мы не ведаем, навошта яна нам і куды яна потым дзеецца. У лепшым выпадку сучынаемся прымаўкай: «Не ты паклаў, не ты возьмеш». Што ж тут дзіўнага, калі чалавеку проста нічога не застаецца, як падняць вёслы і аддацца на волю плыні?

4 «У паэта Канстанты Галчынскага, — піша ў сваім эсэ «Родная мова» Уладзімір Караткевіч, — ёсць верш, герой якога, чытаючы Міцкевіча, нападае на слова «свежоп», перагортвае ўсе, якія ёсць, слоўнікі польскай мовы, не знаходзіць такога і, не смеючы не верыць Міцкевічу, з'язджае з розуму.

*Ужо шэпчаць вакол:
Што гэта зрабілася
З хлопца!
Дзякую, пане Адам!!!
Я ахвяра свежопо.
(Пераклад. — У. К.)*

А на самой справе, — з усмешкай тлумачыць Караткевіч, — Міцкевіч проста «палянізаваў» звычайную беларускую «свірэпку» або «свірэп».

Вось прыкладна ў такім стылі задумваліся і гэтыя мае кароткія нататкі. Як нешта лёгкае, гумарыстычнае, звязанае з кур'ёзным ужываннем слоў, якія часта атрымліваюцца пры механічным перакладзе, кшталту: «пасля хваробы ў мяне знік густ», «то і справа сустракаеш бацькоў з вазкамі», «на дрэвах распукнуліся ныркі», «я маю паляванне да спорту», «на мой смак гэтая сукенка ёй не да твару», «атрымаў грашовы пераклад» і г. д. Але калі пачала пісацца першая нататка, нічога з таго, што планавалася, у яе не ўвайшло. З'явілася другая — тое самае. І вось пасля трэцяй, апошняй, у сухім астатку ўсё тыя ж нявыкарыстаныя чарнавікі, — як у таго салдата, што варыў кашу з сякеры, кожны раз у канцы дастаючы сякеру з чыгуна цэлай. Так і тут. Атрымліваецца, колькі пра мову ні пішы, як ні разважай, колькі ні збівайся на іншыя тэмы, ад школьнага анекдота да планетарнай геапалітыкі, а яна якой была напачатку — неспазнанай, містычнай, неразгаданай, — такой і застаецца.

Радзім ГАРЭЦКІ: вучоны і пісьменнік



Таццяна ЯКУБОУСКАЯ

Прадаўжальнік справы бацькі і дзядзькі

Акадэмік, геолог, грамадскі дзеяч, пісьменнік, прадстаўнік знакамітага роду Гарэцкіх і Чалавек, які сваёй шматграннай плённай дзейнасцю ўмацоўваў незалежную Беларусь... Радзім Гаўрылавіч Гарэцкі (1928—2025)...

Яго дзядзька — класік беларускай літаратуры Максім Іванавіч Гарэцкі. Яго бацька — Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі — адзін з заснавальнікаў Беларускай Акадэміі Навук, быў абраны акадэмікам якраз у снежні 1928 года, калі ў Мінску (на той час Менску) нарадзіўся яго другі сыноч, названы ў гонар правадыра племені радзімічаў, якія жылі ў старажытнасці на ўсходзе нашай краіны. Радзім Гаўрылавіч — аднаго годка цяперашняй Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

На сайце Акадэміі (<http://nasb.gov.by/rus/members/academicians/ga>) пра акадэміка Р. Г. Гарэцкага можна даведацца, што ён вучоны ў галіне геалогіі і геатэктонікі, з'яўляецца замежным членам Расійскай акадэміі навук, доктарам геалагічна-мінералагічных навук, прафесарам, Заслужаным дзеячам навукі, лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі СССР і Дзяржаўнай прэміі БССР, а таксама Прэміі Расійскай акадэміі навук імя акадэміка М. С. Шацкага, Прэміі імя акадэміка В. А. Капцюга Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі і Сібірскага аддзялення Расійскай акадэміі навук, узнагароджаны ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга, медалямі ды іншымі адзнакамі.

Але афіцыйны сайт не дае даведкі аб усебаковай дзейнасці і здзяйсненнях нашага знакамітага сучасніка. І ў гэтым артыкуле (бо немагчыма) не ставіцца за мэту ахапіць усе дасягненні ў разнастайнай самаадданай працы Радзіма Гарэцкага і годна ацаніць іх вартасць. У навуковай, навукова-арганізацыйнай, грамадскай і асветніцкай працы Радзім Гаўрылавіч прадоўжыў справы бацькі, асноўныя напрамкі якіх дзіўна супадаюць: у абодвух любімая навука геалогія, абодва былі дырэктарамі навуковых інстытутаў, што стваралі падмурак трывалай эканомікі краіны, абодва працавалі ў вядучых вышэйшых навучальных установах, сталі выбітнымі спецыялістамі ў прафесійнай дзейнасці, абодва абаронцы незалежнасці і беларускасці роднай краіны.

Навуковыя дасягненні Р. Г. Гарэцкага ў геалогіі — тэктоніцы пліт і геадынаміцы платформ, прагнозах, пошуках і адкрыцці радовішчаў карысных выкапняў — адлюстраваны ў сотнях навуковых публікацый, сярод іх фундаментальныя манаграфіі і тэктанічныя карты, матэрыялы міжнародных праектаў, даклады на сесіях Міжнароднага геалагічнага кангрэса, Генеральнай канферэнцыі ЮНЕСКА і шматлікіх іншых форумах навукоўцаў свету. Радзім Гаўрылавіч быў акадэмікам-заснавальнікам Міжнароднай акадэміі экалогіі і Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі, членам Амерыканскага геафізічнага саюза, доўгія гады ўзначальваў Беларускае геалагічнае таварыства ды іншыя навуковыя суполкі. У 1998 годзе Міжнародны біяграфічны цэнтр Кембрыджа ўключыў



Акадэмік Радзім ГАРЭЦКІ

чыў Р. Г. Гарэцкага ў спіс «Выдатныя людзі ХХ-га стагоддзя».

Навукова-арганізацыйная праца Радзіма Гаўрылавіча ў якасці дырэктара Інстытута геалогіі, геахіміі і геафізікі НАН Беларусі ў часы яго росквіту (1977—1993 гады), калі інстытут налічваў 300 супрацоўнікаў, стваральніка, прафесара і загадчыка кафедры дынамічнай геалогіі геаграфічнага факультэта БДУ (ён вярнуў у БДУ геалагічную спецыялізацыю), віцэ-прэзідэнта Акадэміі навук Беларусі, арганізатара і кіраўніка міжнародных навуковых праграм і нарадаў па тэктоніцы, сябра многіх рэдакцый навуковых часопісаў і шматтамовых энцыклапедычных выданняў і кніг, стваральніка і галоўнага рэдактара адзінага ў Беларусі навуковага геалагічнага часопіса «Літасфера» і шмат-шмат іншага шырока асвятлялася на інтэрнэт-рэсурсах і ў друку і таксама дастаткова вядома ў геалагічнай супольнасці.

Шырока вядома і няспынная грамадская і асветніцкая праца Радзіма Гарэцкага як сябра Рады і Прэзідэнта Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына», сябра Рады многіх грамадскіх аб'яднанняў, старшыні Фонду братоў Гарэцкіх, натхняльніка і аднаго з арганізатараў штогадовых «Чытаньняў братоў Гарэцкіх» і навуковых чытаньняў, прысвечаных памяці Г. І. Гарэцкага, аўтара шматлікіх публіцыстычных артыкулаў у газетах і часопісах аб важных падзеях у гісторыі Беларусі і сучасным жыцці, мноства артыкулаў-успамінаў пра знакамітых дзеячаў навукі, культуры і літаратуры, пра сяброў і паплечнікаў да юбілейных дат... Гэтая дзейнасць Радзіма Гаўрылавіча выяўляе яго шырокую эрудыцыю, гарачую ўвагу да пытанняў нацыянальнага развіцця Бацькаўшчыны, глыбока чалавечае, інтэлігентскае стаўленне да людзей і праблем, якія хвалююць сучаснікаў.

Лісты жыцця і любові

Творчасць пісьменніка Радзіма Гарэцкага таксама мае шмат прыхільнікаў сярод навукоўцаў і літаратараў, у яе трывалыя карані: дзядзька Максім Іванавіч Гарэцкі — прызнаны класік беларускай літаратуры, а бабуля Еўфрасіня Міхайлаўна была бардам свайго часу, ад яе запісаны больш за 300 песень, частку якіх сама і стварыла. Песні ў выкананні Прасі Паповай (дзядзёна імя бабулі) перадавалі па радыё яшчэ ў канцы 1950-х гадоў. Пісьменнік Радзім Гарэцкі пераняў справу свайго знакамітага дзядзькі, дапісаўшы трагічныя старонкі лёсу братоў Гарэцкіх і паказаўшы значэнне і веліч гэтых Асобаў у беларускім і сусветным Космасе.

Тэма жыцця і творчасці Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх распрацавана Радзімам Гарэцкім на падставе ўспамінаў родных і сяброў, розных дакументаў і асабліва эпістальнай спадчыны Гарэцкіх у кнігах «Браты Гарэцкія» (2008), «Акадэмік Гаўрыла Гарэцкі і Украіна» (2009), «Гавриил Иванович Горецкий» (2012) (у суаўтарстве), «Лісты жыцця і кахання» (2013). У гэтых кнігах Радзім Гаўрылавіч прадоўжыў апісваць гісторыю роду Гарэцкіх, якую распачаў Максім Гарэцкі ў сваёй «Камароўскай хроніцы». Вельмі важным момантам у гэтых творах з'яўляецца пастаянная прысутнасць самога аўтара, яго ўласныя ўспаміны аб перажытым сям'ёй і ім самім. Па гэтых эпізодах узнаўляецца дзядзёна-

ні, пачварныя абвінавачванні, асэнсавы гэтыя страшныя падзеі і напісаў аб іх, перш-наперш, у кнізе, загаловак якой абраў сутнасць жыццёвага крэда Максіма Гарэцкага: «Ахвярую сваім "Я"». Са шматлікімі вытрымкамі з ліставання пра жыццё і лёс Гарэцкіх апавядаецца ў пазнейшых кнігах пра іх, асабліва падрабязна ў кнізе «Браты Гарэцкія» (2008). Немагчыма чытаць без душэўных пакутаў гэтыя апаведы і лісты і ісці ўслед за аўтарам па крыжовай дарозе волатаў духу. А ісці павінны, бо толькі на гэтым шляху мы пазнаём Праўду.

Радзім Гаўрылавіч доўга вагаўся, ці варта публікаваць асабістыя лісты паміж мужам і жонкай, але сыноўні і грамадзянскі доўг перамаглі, і «Лісты жыцця і кахання» пабачылі свет. Ліставанне Гаўрылы Іванавіча і яго любай жонкі Ларысы Восіпаўны, якія большую частку свайго жыцця амаль да вяртання ў Беларусь у 1969 годзе пражылі ў разлуцы і неімаверна цяжкіх жыццёвых варунках «дапамагло выжыць і быць шчаслівымі, стварыць і захаваць добрую сям'ю, узгадаваць двух сыноў, дасягнуць вышыняў у прафесійнай дзейнасці. [...] Чытаючы гэтыя лісты, можна яскрава адчуць жыццё не проста адной сям'і, але і многія моманты падзей усёй краіны і свету» (Р. Г. Гарэцкі, «Лісты жыцця і кахання»).

Калі Гаўрыла Іванавіч арыштавалі, меншаму сыну было толькі паўтары гадочки. Бацьку асудзілі да расстрэлу, які замянілі на 10 гадоў ссылкі ў Салаўкі. Як адукаваны спецыяліст ён быў накіраваны на будаўніцтва Беларуска-Балтыйскага канала ў яго самай паўночнай частцы на Кольскай



Гаўрыла ГАРЭЦКІ з братам Парфірам і сынам Радзімам. Магілёў. 3 траўня 1974 года

ства, сталенне і шлях у навуцы самога Радзіма Гаўрылавіча, яго стаўленне да бурлівых падзей нашага часу, яго чалавечыя, сыноўныя, нацыянальныя і грамадзянскія ідэалы.

Пра некаторыя сюжэты з кніг, што мяне моцна ўзрушылі, хочацца выказаць уражанне неабякавай чытачкі, якая многа гадоў працавала ў навуковым калектыве пад кіраўніцтвам Гаўрылы Іванавіча ў інстытуце, які доўгі час узначальваў Радзім Гаўрылавіч.

У кароткі момант даступнасці архіваў КДБ на пачатку 1990-х гадоў Радзім Гаўрылавіч здолеў адшукаць і прачытаць справу братоў Гарэцкіх і апублікаваць гаротную праўду пра іх лёс. Радзім Гаўрылавіч здзейсніў духоўны подзвіг, вывучаючы матэрыялы следства па прысудах бацьку і дзядзьку, іх паказан-

паўвыспе, дзе ён стаў працаваць як геолог. Пачалося пакутнае, амаль на 40 гадоў, вандруйнае жыццё сям'і Гарэцкіх. І хаця ў 1934-м сям'я аб'ядналася, але можна было жыць толькі ў месцах зняволення бацькі: у Коле, Туломе і Мядзвежай Гары на Кольскай паўвыспе і іншых далёкіх ад Беларусі краёх. Потым былі яшчэ арышты 1937-а і самы страшны — у 1938-м, пасля якіх Гаўрыла Іванавіч доўгі час працаваў інжынерам-геолагам на будоўлях вялікіх і малых гідрэлектрастанцый, каналаў і плацін у арганізацыях, падпарадкаваных НКВС. Ён не мог выбіраць месца жыхарства, быў у басконных геалагічных экспедыцыях і выправах, адарваны ад сям'і.

Радзім ГАРЭЦКІ: вучоны і пісьменнік

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 2

Для Радзіма і яго брата Усяслава лісты бацькі ў дзяцінстве і, бадай, да канца студэнцкіх гадоў былі магутнай падтрымкай, праяўленнем бацькоўскай любові, клопату і дапамогі, выхоўвалі ў іх лепшыя чалавечыя якасці, загартоўвалі характар. У перапісцы з бацькам Радзім з 9-га класа пачаў пісаць па-беларуску, засвойваў родную мову, бо даводзілася жыць і вучыцца ў рускамоўным асяроддзі ды яшчэ ў 13-і розных школах. Здзіўляе загадкавая сувязь бацькі і сына праз почырк, бо рукапісныя старонкі Радзіма Гарэцкага цяжка адрозніць ад почырка Гаўрылы Іванавіча...

Характар і воля Радзіма Гарэцкага загартоўваліся ў гады ваеннага ліхалецця, калі ён з маці, яе бацькамі і яе братавай з восені 1941 года жылі ў эвакуацыі ў сяле Вавоўж ва Удмурціі. Як і многія людзі ў той час, яны цярапелі і голад, і холад, былі цяжкасці з набыццём вопраткі, што асабліва адчувалася ў марозныя зімы. Пачуццё пастаяннага голаду суправаджала Радзіма Гаўрылавіча з самага ранняга маленства і амаль усе студэнцкія гады, нягледзячы на намаганні маці і бацькі, які рэгулярна прысылаў частку свайго сціплага заробку для падтрымкі сям'і. Мясцовыя людзі ва Удмурціі таксама жылі цяжка, не толькі вайна таму была прычынай, а і вялікая колькасць уцекачоў, што пасялілася тут, таму да прыездных ставіліся часта недабрабычліва і нават варожа. Вельмі моцнае і сумнае ўражанне засталася ад апісання паездак узімку па калгасах раёна па пробы насення, якія павінна была аналізаваць на вартасць для пасеву Ларыса Восіпаўна як загадчыца кантрольна-насеннай станцыі. Трынаццацігадоваму сыну часта даводзілася ехаць з ёй за фурмана.

«Снегу ўзімку намятала вельмі многа [...]. Санны шлях быў дужа вузкі, толькі для аднаго каня. Калі яны сустракаліся з мясцовым селянінам, ён ніколі не саступаў дарогі, хаця і бачыў, што наму страч едзе жанчына з хлопцам, таму ім, слабеішым, даводзілася з'язджаць убок. Конь правальваўся па пуза, хлопец — па грудзі, але цягнуў каня за аброць, а той не ішоў, потым неяк падскокваў, каб ногі троху выскачылі са снегу і змаглі зрабіць хоць крок... А маці і сыну здавалася, што ён васьць зламае нагу — і што тады рабіць і як тады аплачываць за чужога каня. Мужык азіраўся, з'едліва і самазадаволенна ўсміхаўся. Доўга корпаючыся, з вялікай цяжкасцю выбіраліся на дарогу. Зноў раўнамерна бег конь і каціліся санкі, а яны маліліся, каб не сустраўся хто-небудзь яшчэ. Узімку было вельмі многа ваўкоў, не менш галодных, чым людзі. Голад гнаў іх аж у сяло...» («Браты Гарэцкія»).

Аднак былі іншыя, радасныя падзеі нават у той цяжкай час. У канцы ліпеня 1943 года маленькая сям'я з трох чалавек аб'ядналася ўпершыню за доўгі час. Да Гаўрылы Іванавіча, які жыў і працаваў у Чунжыне (пасёлак на процілеглым ад горада Чусавыя беразе ўральскай ракі Чусавая) пераехалі з Вавожа спачатку Ларыса Восіпаўна, потым і Радзім. Старэйшы сын Усяслаў тады працаваў токарам у Маскве на аўтамабільным заводзе імя Сталіна (ЗІС). Малодшага сына паслалі на лесапавал, але Гаўрыла Іванавіч праз некаторы час змог уладкаваць яго рабочым на геалагічных вышуках. Адночы яны «...паехалі на створ Кумыш, адкуль да Чунжына спусціліся па рацэ Чусавой больш за 60 км на плытах. Уражанне было надзвычайнае — і ад нечаканых прыгод, якія здараліся, і ад сустрэч з апантанымі геалагамі ды рознымі цікавымі людзьмі, і ад хара-

ства прыроды, прыгожых краявідаў: высачэзных сценак скал, аб якія білася нястомная бурная вада і аб якія незнарок стукаліся плыты (многа плытоў і барж разбівалася тут); магутных сосен і елак, якія караскаліся на самыя вяршыні гор; сіняга неба і ласкавых рэдкіх праменняў сонца, якое часта змянялася халоднай залеваю; смачных ягад і свежай юшкі... Мусіць, гэта падарожжа з бацькам стала для сына вырашальным у выбары будучай прафесіі» («Браты Гарэцкія»).

Надзвычай моцнае і незабыўнае ураджанне пакідае таксама кніга Радзіма Гарэцкага «Академик Яншин — дорогой мой учитель и друг» (2005). Гэта дакумантальная аповесць пра знакамітага сусветна вядомага вучонага — і даследчыка прыроды Аляксандра Леанідавіча Яншына, якім ганарыцца і геологі Беларусі, бо ён — «ліцвін са Смаленску», пра цікавыя даследаванні на шляху сцвярдзення ў навуцы 1960-х гадоў новай глабальнай тэктонікі, і пра тое, як выпускнік геолога-разведчага факультэта Маскоўскага нафтавага інстытута імя І. М. Губкіна Радзім Гарэцкі стаў знакамітым тэктаністам і лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі СССР. Яшчэ ў гэтай кнізе з душэўнай узрушанасцю і сардэчнай цеплынёй, з удзячнасцю і прыхаваным гонарам апісаны навуковыя і сяброўскія дачыненні Настаўніка і яго Вучня.

Вялікая роля А. Л. Яншына ў лёсе Радзіма Гарэцкага выявілася ў запрашэнні яго працаваць у Геалагічным інстытуце Акадэміі навук СССР (ГІНе). Пры заканчэнні Маскоўскага нафтавага інстытута Радзім Гарэцкі атрымаў накіраванне на працу ў Геалагічнае ўпраўленне БССР. Гэтаму былі рады і бацька і сын, бо Гаўрыла Іванавіч тады ўжо рабіў намаганні вярнуцца на працу ў Беларусь, аднак гэтая яго мара здзейснілася значна пазней. А працаваць у адной з лепшых у свеце навуковых геалагічных устаноў, ды яшчэ ў А. Л. Яншына, было марай кожнага геолога. Таму і Радзім, параіўшыся з бацькам, даў згоду. З немылімі цяжкасцямі пры залагоджванні фармальнасцяў са зменай накіравання Радзіма Гаўрылавіча прынялі на працу. Аднак гэта суправаджалася яго праваркай у пэўных органах як сына неаднойчы рэпрэсаванага «ворага народа». «Хорошо, что как раз в это время мой отец за участие в строительстве Цимлянской ГЭС был награжден орденом Трудового Красного Знамени — видимо, это и решило мою судьбу» («Академик Яншин...» (2005). Невядома, як бы склаўся лёс Радзіма Гаўрылавіча, каб ён у 1952 годзе прыехаў на працу ў Беларусь, дзе лёсы людзей яшчэ вызначаў звышпільны Лаўрэнцій Цанава.

За час працы ў ГІНе (1952—1971) у Радзіма Гаўрылавіча ў поўнай меры выявіўся і развіўся талент вучонага і арганізатара. Яго надзвычайная працавітасць, звычайка да напружанай працы, выдатныя веды па спецыяльнасці, адказнасць за даручаную справу, добрасумленнасць і добры характар — лагодны ў адносінах з людзьмі, але цвёрды ў прынцыповыя моманты, спрыялі поспехам і аўтарытэту ў калектыве.

Апантаны Бацькаўшчынай

Знаковым у навуковай кар'еры Радзіма Гаўрылавіча стаў 1969 год, калі яму прысудзілі званне доктара геолога-мінералагічных навук за працу «Тектоника молодых платформ Евразии» і ён стаў лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі СССР у скаладзе калектыву на чале з А. Л. Яншыным за «Тектоническую карту Евразии» і манаграфію «Тектоника Евразии». Утым



жа 1969-м пераехаў у Мінск Гаўрыла Іванавіч з Ларысай Восіпаўнай. У 1954 годзе з Г. І. Гарэцкага была знята судзімасць, а ў 1958-м ён рэабілітаваны.

У званні акадэміка АН БССР Г. І. Гарэцкі быў адноўлены ў 1965 годзе па спецыяльнасці геалогіі. На працу ў Беларусь Гаўрыла Іванавіч змог вярнуцца толькі праз 10 доўгіх гадоў пасля рэабілітацыі, пакутлівы шлях да роднай Беларусі завяршыўся, калі Гаўрылу Іванавічу было 69 гадоў. Галоўнай мэтай яго жыцця і працы ў Акадэміі навук было стварэнне навуковай школы даследчыкаў, вывучэнне геалогіі і выяўленне карысных выкапняў як неабходнай падставы гаспадарчага росквіту Бацькаўшчыны. Заставалася яшчэ гарачае жаданне, каб і яго сын, ужо знакаміты геолог-тэктаніст, таксама працаваў разам з бацькам у Беларусі. І ў 1971 годзе прэзідэнт АН БССР М. А. Барысевіч запрашае Р. Г. Гарэцкага на працу ў Мінск, у Інстытут геахіміі і геафізікі АН БССР. У снежні гэтага ж года Радзім Гаўрылавіч вяртаецца на Радзіму ўзначальвае створаны ў інстытуце аддзел агульнай і рэгіянальнай тэктонікі. У хуткім часе Р. Г. Гарэцкі становіцца прызнаным лідэрам тэктанічнай школы Беларусі і Прыбалтыкі, у 1977—1993 гадах ён — дырэктар інстытута, у 1992—1997-х — віцэ-прэзідэнт НАН Беларусі. Праца ў Беларусі адкрыла новыя перспектывы і дала магчымасць апантана служыць на карысць беларускай геалагічнай навукі, культуры і грамадства сваёй Бацькаўшчыны.

...Я трымаю ў руках кнігу Радзіма Гарэцкага «Апантаны Бацькаўшчынай. Жыццёвы меланж-2», якая была выдадзена ў Мінску ў 2018 годзе накладам 150 асобнікаў. Ёсць і першая кніга — «Жыццёвы меланж» 2013 года накладам аж... 300 асобнікаў. Гэта кнігі новага жанру мастацкай літаратуры, створанага пісьменнікам Радзімам Гарэцкім. Вось як сам аўтар характэрна трымае гэты жанр у «Прадмове» да першай кнігі. «Жыццёвы меланж — так я называю жанр кароткіх замалёвак, мініяцю, нярэдка блізкіх да вытрымак з дзённікавых запісаў, якія тычацца розных здарэнняў, праяў, эпізодаў штодзённага жыцця і выкліканых ім пачуццяў, думак. Сюды ж трапляюць успаміны ці роздумы пра розныя сяброў, знаёмых, выдатных дзеячаў літаратуры, культуры, навукі, часта звязаныя з іх юбілейнымі датамі». Аўтар тлумачыць, што геологі ведаюць меланж (ад французскага «сумесь») як назву горнай пароды, якая ўтвараецца пры стрэсавых з'явах, напрыклад, ад насоўвання з вялікай сілай аднаго блока зямной кары на другі, у выніку

ў разломныя зоны трапляюць адломкі разнастайных па рэчавым складзе і па колеры парод, якія і ўтвараюць прыгожыя стракатыя адклады пад назвай меланж. І далей — глыбокая філасофская выснова: «Так у жыцці людзей уздзеянне чалавека на чалавека, адной супольнасці людзей на другую, краіны на краіну, прыродных феноменаў і самых разнастайных з'яў выклікаюць стрэсавыя сітуацыі як станоўчыя, так і адмоўныя, якія і застаюцца ў памяці чалавека. Так узнікае “жыццёвы меланж”». Як сцвярджаў сам аўтар, у літаратуры жыццёвы меланж яго пачаўся з кнігі «Вечна жыве Беларусь» (2003), у якой сабраны артыкулы, выступленні, інтэрв'ю акадэміка Р. Г. Гарэцкага за пяць гадоў. «У іх — роздум пра дзяржаўнасць, незалежнасць, дэмакратыю, нацыянальнае адраджэнне Беларусі, становішча беларускай мовы, развіццё культуры, навукі, адукацыі, успаміны і нарысы пра дзеячаў навукі, а таксама абразкі і кароткія мініяцюры розных гадоў».

У 2020 годзе быў апублікаваны (электронная версія) вялікі твор Радзіма Гарэцкага ў дзвюх кнігах пад адной назвай «Пра сябе, пра жыццё і пра гісторыю...», таксама крытычным тыражом у 150 асобнікаў. У іх чатыры часткі — чатыры асноўныя кругабегі жыцця аўтара і краіны: «Сын “ворага народа”»; «У Акадэміі навук СССР (Масква)»; «У Акадэміі навук БССР (Мінск)»; «У Акадэміі навук Беларусі і Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі». Як падзначыла Лідзія Савік у прадмове, «Кніга — памяць і помнік, летапіс і гісторыя, успаміны і біяграфія: так можна вызначыць жанравую і тэматычную праблематыку, асноўны матыў і глыбінную сутнасць новага твора Радзіма Гарэцкага. Праз успаміны, роздум, біяграфію галоўнага героя, жыццё сям'і Гарэцкіх-Парфяновічаў, праз партреты-характарыстыкі, лёсы блізкіх, знаёмых, родных, сяброў, калег паўстае гісторыя, раскрываецца эпоха, пазначаная трагічнымі катаклізмамі...». Кніга «Пра сябе, пра жыццё і пра гісторыю...» аўтабіяграфічная і разам з тым яна — магутны заключны акорд тэмы «Камароўскай хронікі» — гераічнай сімфоніі жыцця знаных прадстаўнікоў роду Гарэцкіх з невялікай вёсачкі Меншая Багацькаўка колішняга мсціслаўскага Цемналеска.

Чытаць гэтыя кнігі — асалода і ўзрушанасць надзвычайна высокія, бо ў іх нанова перажываеш падзеі і з'явы, сведкамі і ўдзельнікамі якіх былі мы самі за апошнія 50 гадоў. Позірк на іх нашага знакамітага Суайчынніка, Вучонага, Інтэлігента, Чалавека высокай духоўнасці, адданага Бацькаўшчыне, — невычэрпная крыніца Натхнення, Веры і Надзеі на шчаслівую будучыню Беларусі.

Захопленасць навукай, служэнне любай Бацькаўшчыне, высокія чалавечыя якасці прыцягвалі да Радзіма Гаўрылавіча ўсіх, хто яго ведаў. Яму былі ўласцівы шляхетная інтэлігентнасць, аптымізм і добрабычлівасць, дэмакратызм, увага да калег і вучняў, здольнасць бачыць галоўнае ў складаных праблемах. Ён застаецца маральным аўтарытэтам і жыццёвым арыенцірам для ўсіх, каму дарага Беларусь.

Радзім Гаўрылавіч Гарэцкі быў адзін з тых, хто ствараў Беларусь, аб якой марыў яго бацька — аб заможнай, культурнай, адроджанай, вольнай народ якой сацыяльна і нацыянальна свядомы, не саромецца беларусам звацца. «І над усім — ува ўсім — перш за ўсё Вялікае Роднае Слова, Мова, крыніца жыцця, падстава неўміручасці, душа і сэрца народа, яго Бог, яго жыццё, сам народ» (з запіснай кніжкі Гаўрылы Гарэцкага).

СВЯТЫЯ ГРЭШНІКІ



Станіслаў СУДНІК

Яны былі ўсе грэшныя. Яны — гэта сейлавіцкая шляхта, паднятая па паспалітым рушэнні і кінутая ў пекла гэтай васьмі вайны. Іх было многа. Разам з Ліпніцкімі іх было больш за сто чалавек, цэлая харугва, і гэтай раніцай яны былі ў першай лініі войска Вялікага Княства Літоўскага.

Яны былі грэшныя, і грэх у кожнага быў свой, а то і не адзін.

Пан Ігнась любіў выпіць. Ён мог знайсці гарэлку ці віно ва ўсякім месцы зямной кулі, не кажучы ўжо пра роднае наваколле. Ён і цяпер сядзеў у сядле, ужо добра пахмяліўшыся пасля ўчарашняй папойкі. Галава яму не балела, і ён весела і бадзёра глядзеў на свет.

Пан Язэп любіў жанчын. Рэдка якая ўдова шляхцічка, а не, дык і мужычка пазбегла яго ласкавых рук. Не раз даводзілася яму выскокваць у акно і ад замужніх, калі муж якой не ў час вяртаўся дадому. І гэтую ноч ён не змарнаваў і не даў яе змарнаваць маладой, вабнай маркітанцы. Цяпер ён сядзеў у сядле, задаволены сабой, прытомлены ў пэўных частках цела, але поўны сілы ў руках.

Пан Стась любіў пахваліцца. Калі надаралася яму злавіць шчупака, дык быў той шчупак фунты тры — не меш, хоць і змяшчаўся на адну патэльню. Калі ўдавалася падстрэліць зайца, дык быў той заяц велічынёю з казы. І сёння яго чакаў недзе самы спрытны варожы вершнік, якому пан Стась, безумоўна, дасць рады.

Пан Вінцэс любіў ганарысты. Не па-ступіцца шляхецкім гонарам для яго было важней за ўсё. Калі пасланец ад князя Радзівіла развозіў запрашэнні на балі і заязджаў першым не да яго, а да суседа насупраць, безумоўна, меш годнага шляхціца, пан Вінцэс кіпеў ад абурэння і

казаў, што пасля такой знявагі ніколі б не паехаў на той балі, але васьмі надарылася ў Нясвіжы пільная справа, то ўжо і да князя па дарозе заедзе. І сёння пан Вінцэс стаяў у першым шэрагу і крайнім справа, і ніхто гэтае месца аспрэчыць не спрабаваў.

Пан Адаць любіў скупы. Грош, які трапляў у яго глыбокую кішэню, з вялікай цяжкасцю яе пакідаў. Жонка і дзеці хадзілі амаль што ў лахманах, але пан Адаць на тое не зважаў. Нават ксяндзу, які ездзіў па калядзе, пан Адаць насыпаў паўасміну не жыта, нават не ячменю, а аўсу. На заўвагу закрыстыяна адказаў, што ім з пробашчам ужо даволі надавалі, а гэта хай будзе каню, а на самай справе паўасміна аўсу важыла роўна ў два разы менш, чым тая ж паўасміна жыта. Сёння пан Адаць быў спакойны. Ад'язджаючы, ён пакінуў усе грошы такой жа скупой, як сам, маці. То, калі што, вораг на ім не пажывіцца.

Пан Болесь любіў злодзей. Не, не тое, каб краў нешта ў суседзьяў, не. Пан Болесь любіў вялікакняскі злодзей. Ён краў у вялікакняскім лесе. Гэта, мусіць, гледзячы на яго наш народ склаў прыказку: «Хто ў лесе — не злодзей, той дома — не гаспадар». Гаспадарка ў пана Болеса была новая і дагледжаная, але каб хто папрасіў які квіток хоць на адно палена, дык не прычакаў бы. І сёння пан Болесь ведаў: калі што, то дошкі на труну яму ляжаць пад паветкай. Вядома, з вяліканяскага дрэва, але пазычаць не давадзецца.

Пан Бронісь любіў пяляўнічы. Грэх яго быў не ў тым, што ён залішне хваліўся здабычай. Ён сапраўды часцяком вяртаўся з лесу не з пустымі рукамі; грэх быў у тым, што вяртаўся ён з княжацкага лесу з тушай ці лася, ці алена, на якіх паляванне было забаронена. І сёння пан Бронісь меў надзею на сваю спраўную стрэльбу і трапнае вока.

Пан Богусь любіў бязбожнік. Не тое, каб атэіст там які, а так называў яго пан пробашч за тое, што пан Богусь насуперак свайму імені рэдка бываў у касцёле, а на споведзі быў, можа, два разы: на першай і... калі моцна захварэў ды думаў, што памірае. Пан Богусь у даўгу не заставаўся і казаў, што пачакае пана пробашча каля брамы ў пекла, і яшчэ не вядома, для каго там падрыхтаваны катлы больш гарачыя. Цяпер

ён шкадаваў, што не сказаў пану пробашчу, за што таго чакае пекла, але няхай...

Пан Казік любіў ілгун. Што праўда, наўмысна ён нікога не абманваў, але любіў расказаць самыя неверагодныя гісторыі, якія з ім адбываліся, хаця ўсе ведалі, што нідзе ён не быў і нічога такога з ім не здаралася. Каб дзе ў Еўропах, дык яго назвалі б пісьменнікам, друкавалі б яго гісторыі ў кніжках і плацілі б яшчэ немалыя грошы. А тут на кожнай споведзі каляўся, што зноў увёў у зман шаноўнае панства і люд паспаліты сваёй чарговай казкай. Затое цяпер, калі пашанцуе, дык ён раскажа чыстую праўду пра гэтую вайну, і ніхто не скажа, што ён нешта выдумаў. Калі толькі пашанцуе...

Пан Тадзік любіў гультай. У вачах людзей. Сам пра сябе ён так не думаў. Ну і што, калі ён ніколі не ішоў там, дзе можна пад'ехаць, што ніколі не стаяў, дзе можна было сядзець, што ніколі не сядзеў там, дзе можна было ляжаць. Гэта ў яго свежы чалавек мог запытацца: «Чаму пан дровы седзячы коле?» А пан Тадзік спакойна адказаў: «Спрабаваў лежачы, нічога не выходзіць».

Пан Антось любіў хцівы. Мо не хцівы, мо лішне гаспадарлівы, але ён умудраўся пажывіцца нават там, дзе іншаму і ў галаву прыйсці не магло. Неяк быў прысабечы мясцовы мост і з паўгода браў на ім мыта з рознага падарожнага люду, пакуль не нарваўся на павятовага чашніка, якога не пазнаў, бо той першы раз у жыцці быў цярозы і выглядаў не так, як звыкла. Затое цяпер пан Антось спадзяваўся на добры луп, калі, канешне, самога не аблупяць.

Пан Чэс любіў жартаўнік. Жартаваць ён пачынаў з сябе, пераходзіў на суседзьяў, і так па ранжыру. Каб мог, дабраўся б да вялікага князя, але неяк няўдачна зачэпіў быў пана ваяводу, дык з таго часу вышэй за слупкі начальнікаў нікога не чапаў.

Пан Мечысь любіў гандляр. Не купец. Купец прадае, купляе і з таго прыбытак мае. А пан Мечысь на нясвіжскім рынку, не маючы і зашмальцоваванага пенязя ў кішэні, мог наладзіць гандаль за якуюнебудзь карову, збіць цану да кошту казы і, сказаўшы, што збегла да воза па грошы, даць лататы. У выніку то гаспадару каровы яшчэ і падзякаваць трэба было пану Мечысю, бо задураны балбатнёй

«пакупніка» мог і аддаць тую карову па цане казы. А так, лічы, абшлось...

І так адзін за адным да апошняга шэрага. А там...

Пан Ясь любіў бедны. Паводле Святога Пісання беднасць — не грэх, а якраз наадварот. Але ад яго беднасці гаравала жонка, гаравалі дзеці. Пан Ясь не быў гультаём ці п'яніцам, не быў бязбожнікам ці бездарам. Яму проста не шанцавала. Ні ў чым. Ніколі. Дзе б што ні здарылася, то бяда будзе ў пана Яся. У паводку вымакне жыта ў лагчыне ў пана Яся, у суш высахне на гары ў пана Яся. У абозе зломіцца воз у пана Яся, у паходзе раскуецца конь у пана Яся. Ды які там конь — конік, апошні ў гаспадарцы. Дома не засталася нават жарабяці. Пан Ясь сядзеў на сваім коніку ў апошнім шэрагу, у дамацканых барвах, і ніколі не перажываў, сучышаючы сябе, што падчас атакі ён нагоніць усіх і паспее ў тую бітву, і пэўна ж стрэліць са свайго старога пістоля, і пэўна ж намахаецца ад душы сваёй старонькай шабляй.

Пан Ролось любіў гарачы. Лішне гарачы. Ён таксама стаяў у апошнім шэрагу. Пан харунжы паставіў яго туды строгім-найстрогім загадам, бо з першага ці другога шэрага пан Ролось мог ірвануць на ворага, не чакаючы каманды, мог змяшадць увесь шыхт, мог унесці поўнае бязладдзе. Ён на сваім гусарскім жарабіцы і ў апошняга шэрага вырвецца наперад, але гэта будзе ўжо пасля пачатку атакі — і нікому не зашкодзіць. Наадварот, пан Ролось будзе таранам ламаць варожы шэрагі, робячы праход для іншых...

І васьмі гэтыя грэшнікі раптам усе і адразу, мо не адразу, а адзін за адным сталі святымі. Яны пайшлі ў атаку ў першай лініі войска Вялікага Княства і палеглі ўсе. Ні аднаго параненага. Яны палеглі — не баронячы сваё ўласнае жыццё, яны палеглі — не баронячы свае сем'і. Яны палеглі, баронячы Айчыну, Бацькаўшчыну, ніколі не бачаную імі цалкам, але заўсёды любімую, ніколі не пройдзеную, але самую прыгожую менавіта там, у няпройдзеных мясцінах, мілагучную ў сваіх песнях і страшную да дрыжыкаў у сваіх казках. Гэта Бацькаўшчына ніколі не была для іх занада ласкавай, але яны даравалі ёй і строгасць, і абьякавасць, і няўвагу. Яны ніколі нічога лішняга ад яе не прасілі. У Бога прасілі больш і часцей. А Бацькаўшчына... Яна была таксама недзе там, каля Бога. Толькі з той розніцай, што калі ў Бога прасілі нешта для сябе, то Бацькаўшчыне імкнуліся даць нешта ад сябе.

Сёння яны аддалі апошняе: свае жыцці, і іхнія душы падняліся над полем, кіруючыся проста да райскай брамы. Душы яшчэ бачылі поле бою, яшчэ пазнавалі свае целы, пасечаныя, пакалатыя, прабітыя кулямі. Бачылі, як другая лінія войска Вялікага Княства біла і крышыла ў шаткаванку ворага, не дабітага імі. Другая лінія прайшла над іхнімі целама і спынілася на беразе Нёмана, па якім сплывалі ўніз недабіткі варожых колішніх палкоў.

Душа пана Богуса паспела пашкадаваць, што не сустрэне душу пана пробашча каля брамы пекла, а душа пана Яся паспела падумаць, што, можа, пан ваявода дасць яго жонцы якога коніка ўзамен за таго, што застаўся на полі, можа, дасць нават лепшага.

Душы трохі запаволілі паляць, пачакаўшы, пакуль іхнюю дружнюю кампанію дагоняць душы пана харунжага і пана Ролоса, якія біліся да апошняга з невыказным спрытам і нечалавечай адвагай, з'ехаўшыся ў баі разам і ўтварыўшы шыхт з двух чалавек, секлі ўсё, да чаго даставалі шаблі, і былі расстраляныя з дзясятка рушніц і пістоляў здалёк, бо зблізку не змаглі б.

Душы падымаліся ўсё вышэй, пакінуўшы на зямлі і грэшныя свае целы, і ўсе грахі пры іх. Целы і грахі прыме зямля Бацькаўшыны, а душы, магчыма, дасягнуць Нябеснай Айчыны, але яны пра гэта яшчэ не ведалі, а мы і не даведаемся ніколі, ці ёсць у тым Рай тая Айчына і ці сапраўды яна называецца Нябесная Беларусь, як кажуць цяпер. Пэўна ж ёсць, бо дзеля чаго ж тады ўсё: усе пакуты і подзвігі тут, на Беларусі Зямной?



Так доўга да вясны!



Ірына ЛЯШКЕВІЧ

 Мне важна ведаць, што Вы ёсць
 У гэтым тлумным, шэрым свеце,
 Што ў Вашым сэрцы я не госць,
 Як нечаканы снег на квецень.
 Што ў вашым сэрцы я — вясна...
 З вясной пшчота і надзея.
 Я — ноч жаданняў давідна.
 Я — цёплы промень, што сагрэе.
 Мне трэба ведаць, што Вы ёсць,
 Такі сапраўдны ў маёй мары.
 Ваш светлы позірк, маладосць
 Ці адшукаю ў нечым твары?

 Вас я чакала, пэўна, Вас...
 Калі апошні промень згас
 Малінавага дня.
 А шаты неба нада мной
 І вечар сіняю сцяной —
 Найблізкая радня.
 Вам я шаптала, пэўна, Вам
 Каханя словы, а багам
 Малітвы ўдзячнасці.
 Там сцежка вузкая ў траве, —
 І вэлюмам туман плыве,
 Хвіліны шчаснасці.
 Вы ўсё ж былі, напэўна, Вы...
 Зляцелі гусі на ставы
 З нябёс анёламі.
 Пяшчотнасць Вашых вуснаў, рук...
 А сведкі — той магутны дуб,
 Жаўрук над сёламі.

 не дакранайцеся ні позіркам, ні словам.
 мы ведаем дарэмнасць спадзяванняў.
 каханне наша птушкай папяровай
 растала ў тым дажджлівым шэрым ранні.
 і не было ні жалю, ні самоты,
 і згас на вуснах спешны пацалунак,
 аледзянеласць, холад адзіноты
 і пустата асірацельных мараў, думак.

 Не для нас гэты вечар сіні...
 для мяне...
 будзе соладка ад «марціні»,
 жаль міне.
 дзень шалёны нарэшце змогся,
 недзе знік.
 над налітым жыццём калоссем
 птушкі крык.

між зямлёю і небам пастка
 для душы.
 маё цела даўно па частках...
 на крыжы.

 Каханне трэба заслужыць
 ці нават вымаліць у Бога,
 каб на апошняй той мяжы
 не вінаваціць анікога.
 Лепш адзінота без маны,
 наклон адбіць свайму парогу,
 лепш прыхінуцца да сцяны,
 чым да пляча табе чужога.
 Лепш побач крочыць, нібы цень,
 і не парушыць лёсу нітку.
 Уранку сонечны прамень
 вянчальнай абаўе наміткай.
 І за анёлам прашапчу
 малітву ціха, слова ў слова:
 — Я быць каханаю хачу
 і шчасце перажыць нанова...

 і гэты сум, дзе ты далёка...
 і гэты сон, дзе побач ты...
 і сэрцаў рытм... і часу крокі...
 мой любы, грэшны і святы,
 мой неспакой і душ суладдзе,
 мой родны і навек чужы...
 для іншых у эдэмскім садзе
 даспее яблык...

на мяжы,
 на вастрыі «хачу і нельга»
 спрадвечна — альфа і амега...

 Дарогі клін губляецца ў завеі.
 І клінам свет сышоўся на табе.
 Што мары?! Калі марныя надзеі.
 Што ночы?! Калі сны мае ў журбе.
 А лес стары, працяты немаतोю,
 Трымае неба голлем верхаўя,
 Нібыта зберагчы імкнецца тое,
 Святое, што даўно згубіла я...

 вераснёвая, верасовая,
 журавінная, жураўліная
 мая восень... і ты часовая...
 у самоце свайго бязвіннага.
 адшаптала дажджамі нуднымі
 мае ночы, бяссонніц поўныя.
 я прад Богам адным падсудная,
 і з людзьмі перад Богам роўная...

 у восеньскай імжы
 не выплакаць самоты.
 мы разам на імшы.
 мы дзве з табою ноты.
 расквечу твае сны.
 сагрэю тваё ранне.
 так доўга да вясны!
 так блізка да кахання!
 імгненні цішыні,
 там унісонам сэрцы.
 і светла з вышыні
 нам ранак усміхнецца.

Знічы спадзяванняў



Віктар САЗОНАЎ

На Галгофе

Не быць хрысціянінам без Галгофы.
 Без крыжы да нябёсаў не дастаць.
 Святой Крыжэй напісаныя строфы,
 І без яе нікім не зможаш стаць.

А можа там, душой кранушы раны,
 Спытаеш пра галоўнае сябе:
 Ты раскрыжоўваў ці раскрыжаваны?
 І хто цяпер у гэтай барацьбе?

Ты воцату выпрошваеш ці хлеба?
 За баль і славу молішся ці ціш?
 Усведамляеш, дзе зямля, дзе неба?
 І з трох крыжоў ты на якім вісіш?

Стаіш і моўчкі назіраеш мукі,
 Ці ты крычыш заята: «Раскрыжуй!»?
 А можа, проста абмываеш рукі
 Ці молішся: О! Ойча! Уратуй!?

Удзельнік ты ці назіральнік з поля,
 І дзе паміж прысутнымі мяжа?
 Якая на Галгофе твая роля,
 Ты на крыжы ці з дзідай ля крыжы?

Не кожны крочыць сам у тыя далі,
 Ды толькі кожны пабывае там.
 Не ўсіх за праўду там раскрыжавалі.
 За што цябе — ты выбіраеш сам.

У свае гляджу я вочы

У свае гляджу я вочы
 праз люстэрка таямнічасць.
 Паглынула цемра ночы
 юных спадзяванняў знічы.

У вачах ужо не бачу
 ні пачвар, ні прыгажосці,
 не смяюся і не плачу, —
 там ні радасці, ні злосці.

Ні хацення, ні спакою,
 ні жыцця няма, ні смерці,
 ані цудам, ні рукою,
 ні дадаць, але й не сцерці.

Дні, чаканні і падзеі,
 не квітнеюць, не затухлі,
 толькі вось зышлі надзеі,
 я жыву — яны патухлі.

Не пачаць, не завяршаю,
 І знікае сэнсу мерка,
 у вачах адказ шукаю, —
 на мяне глядзіць люстэрка.

Зазіраю днём і ў ночы,
 не знаходжу і не трачу.
 У свае гляджу я вочы...
 І нічога там не бачу.

Валерыю Петрыкевічу

Вечная памяць рупліўцу
 справы беларускай

Заносіць снегам свежую магілу...
 У гэтым годзе вельмі позні снег,
 нібы чакаў, бярог нябёсаў сілу,
 калі зямны, Валеры, скончыць бег.

Вакол сябры, і зблізку, і здалёку,
 на ўсіх адно пануе пачуццё:
 бязмерная павага Чалавеку,
 што меў настолькі годнае жыццё.

Чырвоны галыштук на кашулі белай...
 Па клічу сэрца, годна, без прымус,
 Ён шчырым быў, сапраўдным,
 добрым, смелым,
 Якім павінен быць кожны беларус!

Нашае пакаленне

Хто зведаў жыцця падманы,
 Той гляне на свет сур'ёзна.

Старымі мы сталі рана,
 А мудрымі вельмі позна.

Жылі, як гулялі ў косці,
 І добра хто не стараўся —
 Каб мудрым быў з маладосці,
 То спіўся б і загуляўся.

У тым і жыцця абсурднасць,
 Не розум, а сэрца водзіць,
 У мудрых начуе мудрасць,
 Да дурняў пад ранак ходзіць.

І ўсім, ля жыцця парога,
 Агучыць бяспрэчны выклад,
 Што ціш — гэта мудрасць Бога,
 Астатняе — кепскі прыклад.

Вось толькі не зняць аркана,
 Шукаем яшчэ нагоды...
 Старымі становімся рана,
 А мудрымі — не заўсёды.

Зло перамагло

Штодзень гаварылі,
 каб яно дайшло,
 так бацькі вучылі,
 дзе дабро, дзе зло.

Кніжкі паказалі,
 ясна ўсё было.
 Толькі расказалі —
 зло перамагло.

Ды куды не глянеш,
 што каму дало,
 сэрцайка параніш, —
 у прыбытку зло.

Сумна назіраю,
 праз усе гады
 (хата то не з краю),
 так было заўжды.

Ну а мне тым болей,
 вечна на мяжы,
 і па цэлым коле,
 я паўсюль чужы.



У якія б дзверы,
 што б ні увайшло,
 з верай ці без веры,
 а на версе зло.

І не трэба дробніц,
 каб усім дайшло,
 добрае ёсць добрым,
 ну а зло ёсць зло.

Думаю, што гэтак,
 Будзе, як было —
 венік замест кветак,
 зло перамагло.

Хочацца змірыцца
 і паслаць далей,
 але мусіш біцца
 (вось жа дуралей!).

Да апошняй хвілі,
 з гэтым трэба жыць,
 так бацькі вучылі,
 што ж цяпер рабіць.

Але ў рэшце выйдзе,
 як заўжды было,
 зло калісьці прыйдзе
 і панішчыць зло.

Схлусі мне праўду...

Схлусі мне праўду пра сябе,
 схлусі праўдзіва,
 схлусі ў мальбе, схлусі ў журбе, —
 салгаць не дзіва.

Праўдзіва раскажы падман
 і не спыняйся,
 так пачынаецца раман, —
 не сумнявайся.

Раман распаліцца мацней
 ад брудэршафта,
 яго, нядоўгага, пазней
 разбурыць праўда.

УСТАВАЦЬ І ВЫХОДЗІЦЬ: хрысціянская формула шляху

Слова да юбілейнага дня народзінаў Хрысціны ЛЯЛЬКО



Ірына БАГДАНОВІЧ

Рыхтуючыся напісаць гэтае невялічкае эсэ-разважанне пра асобу і плён творчай дзейнасці руплівага і натхнёнага рэдактара каталіцкіх часопісаў «Наша вера» і «Ave Maria», пісьменніцу, перакладчыцу, а таксама маю даўнюю сяброўку Хрысціну Лялько, якая 30 сакавіка адзначае юбілейны дзень народзінаў, я выбрала ў якасці рукавіка маіх думак, хоць, можа, і банальна гэта гучыць, слова *шлях*. Калі мы зазірнем у сур'езны слоўнік, то пабачым там цэлых восем значэнняў гэтага слова, прамых і пераносных: ад «шырокай прыстасаванай для руху транспарту дарогі»... да «жыццёвага лёсу». Аднак не толькі пра *шлях* як пра метафару *жыццёвага лёсу* Хрысціны Лялько мне хочацца тут паразважаць з пералікам годна зробленага і дасягнутага.

Мне рупіць зрабіць акцэнт на тым, што менавіта *шлях* — назоўнік, які натуральным чынам злучаецца з дзеясловам руху *ісці*, адкрываючы тым самым магчымасць сімвалічна прачытаць формулу шляху ў перспектыве хрысціянскай духоўнасці. «Вось [я] іду», — піша псалміст, — «... іду, ... Божа мой, выканаць волю Тваю...» [Пс 40 (39), 8-9]. Дапоўніць гэтую формулу хрысціянскага шляху могуць словы Хрыста, сказаныя шляху малітвы ў Гетсіманіі напярэдадні мукі вучням: «Устаньце, пойдзем...» (Мк 14, 42). Гэтая цытата з Евангелля стала назваю кнігі Святога Айца Яна Паўла II «Устаньце, хадзем!», прысвечанай яго пастырскаму служэнню. Пераклала на беларускую мову гэтую кнігу, як, дарэчы, і многія іншыя кнігі Яна Паўла II, менавіта Хрысціна Лялько. Заклік «уставаць і ісці» быў найперш скіраваны, як пісаў Святы Айцец, да біскупаў, але ён можа быць актуальны для кожнага з нас — для кожнага верніка, які прагне паглыбляць сваю веру, ісці за Хрыстом, быць яго вучнем. Святы Айцец звяртаў таксама ўвагу на сувязь гэтых слоў Хрыста з папярэднімі, сказанымі ў іншай сітуацыі, падчас Перамянення. Тыя самыя вучні, спалоханыя, упаўшы ніцма на зямлю, дрыжэлі ад страху, а «Езус падышоў, дакрануўся да іх і сказаў: «Устаньце і не бойцеся» (Мц 17, 7). Заклік «не баяцца» быў знакам выражэння Божай любові, бо, як тлумачыў гэтыя словы Ян Павел II: «Божая любоў не ўскладае на нас цяжкіх, з якімі мы не здолелі справіцца, і не ставіць перад намі патрабаванняў, якіх мы не маглі б выканаць» (Ян Павел II. Устаньце, хадзем! / Пераклад з польскай мовы Х. Лялько. — Мінск: Про Хрысто, 2008).

Такім чынам, калі трэба было б сфармуляваць, вывесці формулу хрысціянскага шляху, на якім мы пераадоляем свой страх і няўпэўненасць, то яна выглядала б менавіта як «уставаць і выходзіць», і — «ісці, каб выканаць Тваю волю, Божа». Пацучь, устаць, адкінуць страх і пайсці... Давяраючы сябе Божай любові.

Шлях Хрысціны Лялько пачаўся з маляўнічага хутара Хадзюкі каля Ліды, паблізу якога струменіліся чысценькія тады воды Дзітвы, што ўплывала ў велічны Нёман. А яшчэ бліжэй, чым старажытная Ліда з яе прысадзістай, урослай у зямлю крэпасцю, ёсць Белаграда з яе велічным касцёлам, вежы якога адбываюцца ў Дзітве. У гэты касцёл Хрысціна ведала шлях з

маленства, бо яе матуля Марыя была шчырай і глыбокай верніцай. Адсюль, з-пад духоўнай апекі Маці Божай Белаградскай і штодзённага клопату зямной матулі, ад красы навакольных краявідаў, вышыні і паўнаты нябёсаў, урачыстай і велічнай цішы, у якую ўрываюцца шоргатом лістоты і вецер, і птушыныя спеваы, нараджалася ў душы паэзія, а ў сэрцы любоў, каб асвятляць усё, да чаго будзе клікаць Божая воля.

А клікала яна ўжо з ранняга юнацтва стаць майстрам слова — слова паэтычнага, слова высокай мастацкай прозы. Пісаліся вершы і апавяданні. У літаратуру ж Хрысціна Лялько ўвайшла ад пачатку менавіта як празаік першай сваёй кнігай апавяданняў «Дарога пад гару» (1985). Сімволіка назвы, як бачна, ужо тады змяшчала ў сабе метафару *шляху*, па якім трэба ўздзімацца, не баючыся цяжкасцяў, хоць, можа, на той час ён яшчэ і не прачытаўся ў акрэсленым вышэй духоўным вымярэнні. Слоўнае майстэрства маладога празаіка, я ўменне пабудоваць навелістычны сюжэт, напоўнены жывым водарам жыцця, былі адразу ж заўважаны і падтрыманы старэйшымі аўтарытэтнымі пісьменнікамі, карыфеемі літаратуры. Рэдактарам кнігі і аўтарам прадмовы да яе стаў наш вядомы класік Ян Скрыган, які разгледзеў трапяткую творчую душу аўтаркі, яе адметны талент. Ён пісаў: «Хрысціна выбірае тэмы пераважна глыбока чалавечыя, складаныя. Вобразы яе твораў заўсёды напоўнены нутраным напружаным рухам, таму мы і бачым іх, і перажываем разам з імі».

Заканчвалася першая кніга апавяданням «Канваліі», адным з лепшых у прозе Хрысціны Лялько. Яно вылучалася незвычайнасцю сваёй кампазіцыі, матывам «мастацтва» і спасціжэння праз прызму мастацкасці свету, а таксама вобразам «бабы Валінкі», суседкі аўтабіяграфічнай гераіні твора, у гародчыку якой штогод зацвіталі ландышы-канваліі. Прачытую элегічна-лірычны фінал гэтага апавядання: «Так часта я ўспамінаю і думаю пра вас, канваліі. Думаю пра той запаветны куточак, які нараджае і стварае нас, які запальвае ў нашых сэрцах агонь вялікай любові». Менавіта праз гэтую кветку, праз успамін пра яе, нараджаецца ўсвядомленае пачуццё любові да роднага кутка, а «канваліі» становяцца сімвалам патрыятызму, сімвалам гэтай высокай любові, якая здольная ператвараць «дарогу пад гару» ў *шлях*, які набудзе і замацуе хрысціянскае вымярэнне.

Той шлях, пачаўшыся з Хадзюкоў, з-пад вежаў касцёла ў Белаградзе, з берагоў Дзітвы, вёў спачатку ў Ліду, потым — у сталічны Мінск... Ён развінаўся ў прасторы і часе, бо час уплятаецца ў шлях як яго неад'емная сутнасць. Прастора і час зліваюцца ў шляху, каб даць мажлівасць адкрываць і зведваць цэлы свет, каб вучыцца распазнаваць і выконваць волю Таго, Хто паслаў цябе быць прысутным у дадзеных табе прасторы і часе. А таму шлях — гэта не толькі напрамак, дарога, месцы вандровак і сустрэч. Шлях — гэта таксама і творчасць. Гэта дар валодання словам, які выявіўся яшчэ раней за прозу ў паэзіі, дзе зліліся ў адно маляўнічае роднай мясціны і матуліна любоў. Але кніга паэзіі Хрысціны Лялько выйдзе значна пазней за дзве кнігі яе прозы (другая — «Світанак над бярозамі», куды ўвайшлі аповесць «Лес», выбраныя апавяданні з папярэдняй кнігі і новыя, пабачыла свет у 1989 г.). Кніга ж паэзіі «На далонях любові» выйдзе праз некалькі перапынак — у 2006-ым, сабраўшы пад сваёй вокладкай вершы, што пісаліся ў розны час, былі паэтычнай споведдзю душы на тым шляху, які ўсё больш пэўна і адважна рабіўся ўсвядомленым, ста-

ноўчым адказам на заклік уставаць і не баяцца, уставаць і выходзіць.

Быў акурат канец 1980-х і распачыналіся легендарныя 1990-я гады, калі на новай хвалі беларускага нацыянальнага ўздому адраджалася і рэлігійнае жыццё, забароненае падчас існавання савецкай імперыі, ідэалогія якой вызначаў атэізм. Адраджаўся Касцёл у Беларусі, яго структуры, была жывая патрэба ў выданні хрысціянскай літаратуры, найперш беларускіх перакладаў Бібліі, мноства літургічных тэкстаў. Была патрэба таксама ў стварэнні хрысціянскага перыядычнага друку. І духоўна, і прафесійна менавіта Хрысціна Лялько была на той момант ужо падрыхтаваная для таго, каб узяць на сябе адказнасць стаць рэдактарам каталіцкіх часопісаў «Наша вера» і «Ave Maria», якія неўзабаве пачалі выходзіць і запоўнілі духоўную лакуну, сталі духоўным спажыткам для беларускіх католікаў, аб'ядналі вакол сябе каталіцкую творчую інтэлігенцыю. Благаславенне ж на адраджэнне каталіцкага перыядычнага друку ў Беларусі і на выданне часопісаў Хрысціна Лялько атрымала ад самога Папы Рымскага Яна Паўла II у 1994 г. У Беларусі ж тады падтрымліваў выданне часопісаў светлай памяці Кардынал Казімір Свентэк.

Часопісы, якія ўжо перакročылі свой 30-ці гадовы юбілей, разам з Касцёлам сталі жывым і запатрабаваным сучасным асяродкам духоўнасці для вернікаў, для шукальнікаў веры, для творчай хрысціянскай інтэлігенцыі Беларусі; сталі пляцоўкай, дзе можна разважаць пра культуру, мастацтва, музыку, літаратуру ў святле Хрыстовай веры і праўды Евангелля, удзельнічаць, паводле сілаў і ўменняў аўтараў і рэдактара, у працэсе сучаснай евангелізацыі, даючы сваё сведчанне веры і любові. Вобразна кажучы, і «Наша вера», і «Ave Maria» — гэта сапраўдныя духоўныя крылы, якія дапамагаюць узносіцца да спасціжэння Боскіх таямніцаў, адкрывацца на ласкі і праўды веры, выходзіць адвагу і пашыраць свой досвед аб гісторыі веры, гісторыі каталіцкай культуры і аб нашым сённяшнім быцці ў святле веры і культуры.

Несумненна, Хрысціна Лялько як рэдактару тут прыдаўся і папярэдні вопыт працы ў рэдакцыі аўтарытэтнага літаратурнага часопіса «Беларусь», і ўласны пісьменніцкі талент, і жывая практыка каталіцкай веры, катэхезы якой яна праходзіла яшчэ пры маці, з дзяцінства, у белаградскім касцёле. Хрысціна Лялько — гэта тонкі і ўдумлівы, мудры і цяплынівы рэдактар, а пры ўсёй сваёй добразначлівасці строга і прынышпавы. Яе бездакорнае адчуванне слова, пошук аўтараў і праца з імі, творчы падыход да стварэння канцэпцыі нумароў і нападнення іх зместам спрыяюць таму, што аблічча часопісаў як з мастацка-эстэтычнага боку, так і з духоўна-тэалагічнага застаецца нязменна годным і прывабным, скіраваным на духоўнае развіццё.

Незабыўныя сустрэчы з Янам Паўлам II, несумненна, сталі яшчэ штуршком-стымулам і да перакладу яго кнігі і энцыклік на беларускую мову. Ужо ў 1997 годзе ў перакладзе Хрысціны Лялько выходзіць яго кніга «Пераступіць парог надзеі: Ян Павел II адказвае на пытанні Вітторыё Мэссоры»; у 1998 — «Дар і таямніца»; затым, адкрываючы новае тысячагоддзе, ужо ў беларускім каталіцкім выдавецтве «Про Хрысто» выходзіць энцыклікі «Fides et Ratio» (2000), «Ecclesia de Eucharistia» (2004) і апостальскі ліст «Rosarium Virginis Mariae» (2003), годна папаўняючы беларускую духоўную бібліятэку; а неўзабаве былі перакладзены і выдадзены яшчэ дзве, выключныя па глыбіні духоўнага зместу, кнігі «Памяць і самасвядомасць»



Хрысціна ЛЯЛЬКО

(2006) і «Устаньце, хадзем!» (2008). Толькі адзін гэты пералік кніг Вялікага Папы, перакладзеных Хрысцінай Лялько, уражвае сваім маштабам і здольнасцю перакладчыцы заглыбіцца ў іх сутнасць, не страціўшы ніводнага нюанса, гожа і годна перадаць іх глыбокую духоўнасць і тэалагію сродкамі роднай мовы для сваіх суайчыннікаў.

Важным этапам у жыцці Хрысціны Лялько быў пераклад духоўнага дзённіка святой сястры Фаўстыны Кавальскай, якую Езус выбраў для пашырэння культуры Божай Міласэрнасці, а Ян Павел II кананізаваў у 2000 годзе. Над гэтым перакладам адважна, натхнёна і рупліва перакладчыца працавала некалькі гадоў, каб дасканала перадаць глыбіню духоўнага жыцця і сам стан душы візіянеркі Хрыста. З прадмовай-багаслаўленнем мітрапаліта Тадэвуша Кандрусевіча «Дзённік: Божая Міласэрнасць у маёй душы» святой сястры Фаўстыны Кавальскай быў выдадзена выдавецтвам «Про Хрысто» ў 2014 годзе, стаўшы адразу духоўным бэстсэлерам у асяроддзі хрысціянскіх чытачоў.

Перакладчыцкім адкрыццём Хрысціны Лялько стала таксама паэтычная творчасць кс. Яна Твардоўскага. Спачатку яго вершы з'яўляліся на старонках часопісаў «Наша вера» і «Ave Maria», а ў 2012 годзе ўпершыню выдавецтвам «Про Хрысто» быў выдадзены асобны том яго выбраных вершаў «Разам з Табою» (з паралельным друкам тэкстаў у арыгінале, на польскай мове, і ў беларускіх перакладах, зробленых разам з Данутаю Бічэль). Вершы неслі нязвычайна моцны струмень духоўнай свабоды, глыбокіх філасофскіх рэфлексій, у якіх перапляталіся вопыт святарскага служэння і досвед чалавечага жыцця, трагічнага і радаснага, парадаксальнага і простага, у кожнай праяве якога адшуквалася таямніца Божай прысутнасці. Вершы прыйшліся даспадобы беларускаму чытачу і знайшлі прыхільнікаў, аб чым гаворыць тое, што многія з іх проста разышліся на цытаты. Так, даўно ўжо сталі крылатымі радкі з верша кс. Яна Твардоўскага «Калі кажаш»: «... няма на зямлі сітуацыі без выйсця // калі Бог зачыняе дзверы — вакно адчыняе...». Калі разумець гэты вобраз «адчыненага акна» не літаральна, то верш падводзіць да думкі, што мы проста без Бога не ўмеем знаходзіць выйсці, якія Ён заўсёды мае для нас у запасе.

У 2019 годзе беларускі чытач атрымаў яшчэ адзін духоўны падарунак ад кс. Яна Твардоўскага і яго перакладчыцы Хрысціны Лялько — кнігу «Гэтыя тры... Выбар вершаў і думак пра веру, надзею і любоў». Назва кнігі, як сведчыць эпіграф, сімвалічна адсылае да словаў апостала Паўла з Першага паслання да Карынціянаў: «А цяпер трываюць вера, надзея, любоў — гэтыя тры...» (1 Кар 13, 13). Калі я чытаю і перачытваю гэтую кнігу, разважаю над яе вершамі і думкамі, мне яны здаюцца адмысловай формай сучасных «апостальскіх пасланняў», якія дапамагаюць сёння чалавеку асэнсоўваць сябе і свет, бачыць рэчаіснасць у духоўным вымярэнні, адкрываць, што «*гэтыя тры...*» па-сутнасці з'яўляюцца формулай духоўнага аптызму, бо «*той, хто жыве надзеяй, бачыць далей. Той, хто жыве вераю, бачыць глыбей. Той, хто жыве любоўю, бачыць усё ў іншым святле*», — гэтак гаворыць у адной з паэтычных сентэнцый аўтар.

УСТАВАЦЬ І ВЫХОДЗІЦЬ: хрысціянская формула шляху

Слова да юбілейнага дня народзінаў Хрысціны ЛЯЛКО

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 6

Якое ж багацце для нас мець гэтую паэзію у беларускіх перакладах! Мець кнігі Святога Айца Яна Паўла II і, побач з кнігамі Бібліі, трымаць іх як настольныя кнігі, патрэбныя для штодзённых заняткаў і працы, або хутчэй як кнігі «напастольныя», бо яны — на «прастоле» твайго штодзённага сумоўя з Айцом... А вечарамі, старонка за старонкай, як у вечаровую малітву, уваходзіць у духоўны дзённік «сакратаркі Божай міласэрнасці», каб мець малітоўную сустрэчу са святой візіянеркай і Тым, Каго яна бачыла ў сваіх візіях...

Дык хіба ж пасля ўсяго пералічанага ў беглым аглядзе плёну рэдакцыйна-выдавецкай і перакладчыцкай дзейнасці будзе нас дзівіць тое, што ўласная кніга Хрысціны Лялько, кніга паэзіі «На далонях любові», пабачыць свет толькі праз даволі значны адрэзак часу ад папярэдняй кнігі прозы «Світанак над бярозамі»? Не, не будзе дзівіць! Бо ў тым жа цытаваным ужо вершы кс. Яна Твардоўскага «Калі кажаш знойдзем адказ і на гэтае пытанне: «<...> забудзь што ты ёсць калі кажаш што любіш». Забудзь на сябе, калі ідзеш сцяжынаю любові... Аднак за ўсім клопатам служэння ў любові Богу і бліжняму, выконваючы абавязкі рэдактара, перакладаючы складаныя тэксты духоўнай літаратуры, калі было, як кажуць, найчасцей «не да сябе», усё ж вершы пісаліся, і паэзіяй — гэтай формай любові да Бога — жыла душа. А крыніцы гэтай любові выплывалі яшчэ з дзяцінства, выпраменьваліся з далоняў матулі. Так і засведчыць Хрысціна Лялько ў вершы, якім адкрываецца кніга «На далонях любові»:

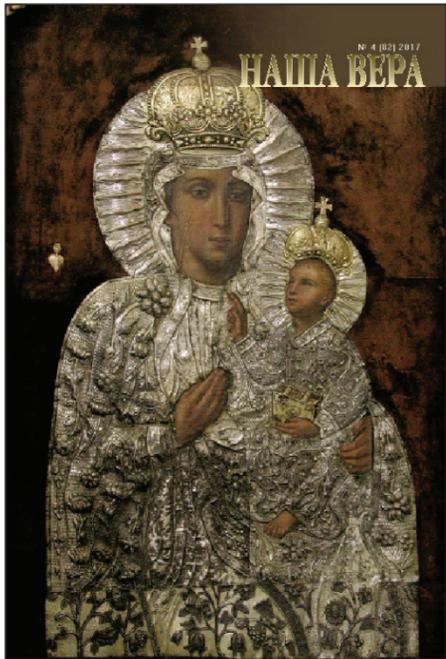
На далонях любові матулінай,
на далонях добра і цяпла,
быццам Неба апекай атулена,
быццам Богам да сэрца прытулена,
ласкай мамы з маленства была.
Той любоўю, той ласкай жывая
я і сёння <...>

Майстэрства ткаць дзівосныя вобразы адкрылася яшчэ ў ранніх спробах паяра. У зборніку «На далонях любові» адшукала я адзін з найранейшых вершаў Хрысціны «Восень», датаваны 1971 годам. Чытаеш, і перад табой, здаецца, залаціцца хадзюкоўская восень вачыма падлетка-дзяўчаці:

Зноў восень. У які ўжо раз
Гараць кляны. Гараць для нас.
У старане маёй лясной і ціхай
Блукае восень рыжкаю ласіхай <...>

У аддзеле рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі НАН Беларусі мне давалося патрымаць у руках і перачытаць асобнік гэтага зборніка, падораны аўтаркай Янку Брылю (кніжная калекцыя пісьменніка захоўваецца цяпер у гэтым аддзеле бібліятэкі). Іван Антонавіч таксама, як і Ян Скрыган, яшчэ на пачатку творчага шляху заўважыў і падтрымаў маладую пісьменніцу, сачыў за развіццём яе таленту, стаў добрым сябрам і дарадцам. У кнізе алоўкам яго рукою былі зроблены пазнакі — ён адзначаў упадабаныя вершы і радкі. Каля назвы верша «Восень» стаяў ухвальны плюс, а радкі «У старане маёй лясной і ціхай // Блукае восень рыжкаю ласіхай» былі вылучаны асобным падкрэсліваннем збоку. Да густу прыйшоўся народнаму пісьменніку гэты спраўды свежы і яркі вобраз, у якім не адчуваўся ўжо і ценю вучнёўства.

Яшчэ раз «ласіху» (але ўжо не як метафару восені) і «ціхі лес» сустрэнем на старонках кнігі ў больш познім вершы «Сакавік» (1986), дзе таксама малюецца



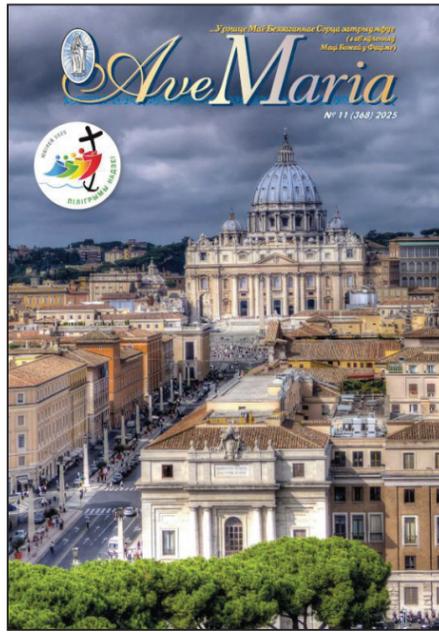
дасканалы абразок прыроды, упісаны ў экалагічную тэму:

Гляннь, абцяжараны і ціхі
стаіць каля дарогі лес.
Жыве у лесе тым ласіха
і наракае на прагрэс <...>

Кранае верш «Надзея», які перадае азяблы стан душы, калі яна дрыжыць і чуюцца, як «...ацалелае лісце // на безнадзейна калючых вятрах», калі яе ахоплівае пачуццё страху, бяссілля і нават адчаю. Што дае сілы вытрываць у такой сітуацыі? З глыбіні самапазнання прыходзіць адказ, які становіцца лірычным фіналам верша: «Добра, што ўмею стаяць на каленях, // Можна як-небудзь не прападу». Так душа знаходзіць выйсце, знаходзіць тое самае «адчыненае акно»... Дадам, што менавіта гэты радкі і ў цэлым сам верш таксама былі прыхільна адзначаны алоўкам Янкі Брыля...

З падобных усведамленняў расце і мацуецца давер да Бога, давер, які нараджаецца са шчырага вызнання сваёй кволасці, слабасці, а часам і бяссілля. Моц вяртаецца толькі тады, калі аддаеш-давьяраеш усё гэта, самога сябе Богу. І хоць такое самапачуццё прыходзіць не адразу, але яно і выводзіць на шлях — уставаць, перамагаючы сваё бяссілле, уставаць і ісці, працягваючы далоні да Таго, Каму давьяраеш... І адчуваць, што ты ўзяты «на далоні любові», узняты на іх, што гэта далоні самога Бога, якія Ён «пазычае» матулям, татам, сябрам, настаўнікам і нават часам проста сустрэчнаму незнаёмцу, у якім ты не адразу можаш распазнаць Таго, з Кім ішлі вучні па дарозе ў Эмаўс.

Менавіта аб цяжкасці такога распазнання разважае лірычная гераіня Хрысціны Лялько ў вершы «Па дарозе ў Эмаўс», бо людзі розных часоў падобныя ў сваёй «невідучасці»: «Сустракаемся выпадкова, // каб ісці нейкі час разам. // Размаўляем пра падзеі і справы, // заўсёды знаходзячы штосьці, // важнейшае за самае важнае <...>». Сапраўды, людзям, як даўней, так і цяпер, уласціва мець «стрыманьня вочы» і «марудныя сэрцы». Таму і непакоіць душу адвечнае пытанне: «<...> на якім жэсце Цябе распазнаю // пры нашай чарговай сустрэчы?..» У фінале верша гучыць глыбока асабістая, спадзеўная «версія» лірычнай гераіні, што такім жэстам, магчыма, стане «нечаканае пытанне // пра <...> яшчэ не напісаныя вершы». Гэтая думка зноў жа глыбока кранае, бо імкненне да падобнага «распазнання» сведчыць, што паняцці творчасці і шляху непадзельныя і зліваюцца ў духоўным вымярэнні.



Сімвалічна кожны з нас, як і лірычная гераіня, праходзіць свой шлях, сваю «дарогу ў Эмаўс». І нічога, што напачатку вочы бываюць «стрыманьня», а сэрцы «марудныя», бо ва ўладзе Бога зрабіць цуд адкрыцця нашых вачэй і сэрцаў, сустрэўшы нас на гэтым шляху. Але сам шлях адбываецца тады, калі ёсць інтэнцыя ўстаць і пайсці... Або паехаць... Напрыклад, «у Ліды па вершы», як у яшчэ адной паэтычнай рэфлексіі Хрысціны Лялько, дзе гаворка ідзе аб сутнасці творчасці. Тут усё напоўнена рухам, які надае асаблівае сімвалічнасць творчым шляхам, бо па вершы трэба менавіта паехаць, а не традыцыйна сесці за стол і пісаць! А сам працэс творчасці набывае вобразнае асэнсаванне, параўноўваецца з апрацоўкай камянёў:

Паеду ў Ліды па вершы
і набяру іх цэлую кайстру,
як камянёў невядомы майстра,
каб выканаць твор свой найлепшы
з глыбоў шаравата-бліскучых,
далучыўшы туды неўміручасць
высокага сонца і дрэва старога...
Стварыўшы ўсё з... нічога.

Верш заканчваецца амаль «супрэматычнай» метафарай творчасці, адсылаючы ўскосна як да разумення акту творчасці футурыстамі, якія лічылі паэта «дэміургам», што творыць «з нічога» новую рэальнасць, так і да ідэі «чорнага квадрата» Казіміра Малевіча. Аднак верш Хрысціны Лялько наўрад ці быў навеяны футурыстамі або супрэматыстамі, хоць яе грунтоўная філалагічная адукацыя гэтага не выключае. Усё ж верш стаў хутчэй вынікам адкрыцця таямніцы тварэння на ўласным вопыце — вопыце карыстання крэатыўнай энергіяй, якой Бог надзяляе кожнага, а паэта ў першую чаргу, запрашаючы да сутворчасці з Ім, запрашаючы на шлях, дзе творчасць мае духоўнае вымярэнне і ўспрымаецца як Божы цуд, як тое і засведчыла Хрысціна Лялько ў аўтарскай прадмове да наступнай паэтычнай кнігі: «Верш — гэта заўсёды маленькі цуд і свята нараджэння, незвычайная Божая ласка, а часам — усмешка Пана Бога...»

Не маю на мэце ў гэтых юбілейных нататках рабіць шырокі і грунтоўны аналіз літаратурнай творчасці Хрысціны Лялько. Мне рупіць толькі паказаць, засведчыць на некалькіх прыкладах, узятых з яе паэзіі, як рэальная дарога ад Хадзюкоў да Белагруды і Ліды крок за крокам становілася сімвалічным шляхам — шляхам творчасці,

які выпростваўся ў хрысціянскае духоўнае вымярэнне, становячыся адказам на Божую любоў. «Вось іду...», — нібыта сказала яна першай кнігай прозы «Дарога пад гару» (1985), а потым пацвердзіла сваю хаду іншымі кнігамі: «Світанак над бярозамі» (1989), «На далонях любові» (2006), «Адвяхорак» (2016).

У апошнім па часе кнізе выразны сімвалічны вобраз адвяхорка таксама нігуецца з матывам дарогі — дарогі з гары, што нібыта наўмысна палемізуе з вобразам дарогі пад гару, які стаў назвай першай кнігі. «Адвяхоркі бываць розныя — ціхія, цёплыя і марозныя. Бываюць каляровыя адвяхоркі, хоць жыццё ўжо й коціцца з горкі...», — гэтак па-філасофску разважае лірычная гераіня твора, успрымаючы час у рэальным вымярэнні. Прыведзеныя радкі і ўвесь верш прасякнуты задушэўным лірызмам, у ім багатая палітра колераў і настрояў. У маім жа чытацкім успрыняцці не гэты вобраз дарогі-жыцця, што «коціцца з горкі» прэтэндуе быць ключавым паводле ідэі шляху ў кнізе «Адвяхорак», а разгорнуты ў сучаснасць вобраз «дарогі ў Эмаўс», якая расоўвае межы часу і для якой неістотна, з гары яна ці пад гару, аднак істотна, ці адбудзецца на ёй сустрэча з Тым, Хто падзеліцца «ўсмешкаю Пана Бога» і скіруе шлях у духоўнае вымярэнне.

З удзячнасцю Хрысціне Лялько за плён яе шматгадовай працы як рэдактара каталіцкіх часопісаў «Наша вера» і «Ave Maria», за яе руплівасць і талент як перакладчыка духоўнай літаратуры, за яе ўласную паэзію, напоўненую любоўю і сведчаннем веры, за яе добрае, мудрае і адважнае сэрца цудоўнага чалавека, калегі і сябра хачу пажадаць шчодрога Божага дабраслаўлення на далейшую чыннасць у гэтых кірунках, а таксама апекі і заступніцтва Маці Божай Каралевы Беларусі на шляху веры, надзеі, любові, каб і надалей усталася ды йшлося, каб натхненні Святога Духа асвятлялі працу і творчасць, дапамагаючы бачыць рэчаіснасць найперш у святле Божай любові, здольнай перамяняць усё навокал: нашы душы, нашу Айчыну, створаныя Богам свет...

Да юбілейных нататкаў далучаю таксама свой верш «Шлях», напісаны з гэтай жа нагоды і прысвечаны Хрысціне Лялько.

Шлях

«Вось іду; <...> Божа мой,
выканаць волю Тваю...»
Пс 40 (39), 8-9
Прысвячаю Хрысціне Лялько

Там, дзе лечыцца хутка трывога,
хандра і прастуда,
Дзе калісьці матуля выглядала
цябе з-пад рукі,
Мкнецца вежамі ўвысь — у нябёсы —
твая Белагтуда,
На зямлі гай-бярэзнік вартуе
твая Хадзюкі.

На далонях любові цябе тут
просторы люлялі,
Кветкі поўнілі сэрца
сяброўствам сваім і красой:
І матулін змін, і містычная
тайна канвалій,
І чаромха, і бэз... успамінам
трывожылі сон...

З серабрыстай Дзітвой ты ўплывала
ў нязведнае заўтра,
Дзе яшчэ толькі контурам быў
Нашай веры каўчэг;
Проста з Ліды вярталася з вершаў
паўноткаю кайстрай,
І ўглядалася ў Крыж...
І яшчэ, і яшчэ, і яшчэ...

Адкрывалася звыш, што
з гаркавінкай смак летуценняў,
Што няма без крыві й чысціні
пераможных сцягоў,
Што салодкая доля —
стаяць і стаяць на каленях,
І ўставаць, і выходзіць...
каб выканаць волю Яго...

Яблык спакусы



Таццяна БАРЫСЮК

Моўчкі кахаю.

Як я хачу быць у раі з табой,
смелым, наіўным.
Толькі з табой маю светлы настрой,
лёгка крылы.

Няма. Не будзе. Не было
цябе ў жыцці маім самотным.
І толькі ўпартае сціло
кранае літары, як ноты.

Быў сонца прабліск залаты,
і ён свяціў усмешкай мілай.
Мне сонцам гэтым здаўся ты.
Ты быў не явай. Я сасніла...

Апошні дзень зімы.
Расстанне мне — як згуба.
Сустрэнемся ці мы,
Любы?

Апошняе жаданне —
мець толькі Вас у сэрцы.
Самота існавання —
без сэнсу.

Наша Італія

Ты быў у Венецыі, я — у Бергама.
Італіі нашай чароўная аўра.
І мора, і горы, дубы, кіпарысы.
Аблічча твайго незабыўныя рысы.
Слоў, намі няказаных, белыя маскі.
І нашых нядотыкаў вабныя ласкі.

Пошукі і знаходкі

Шукаю каханне —
знаходзіцца вопыт.
Шукаю стасункаў —
ды позніцца водзьгў.
Далёка ты. Чую
прысутнасць праз сэрца.
Што помніш і любіш —
мне хочацца верыць.

У кожным дні —
бясмерця зерне.
На гэтым дне
мой поспех дрэмле.

І з кожным мігам
бліжэй мой любы.
Ды за адлігай —
нязменна люты.

А год — як дзень —
temento togі.
Самотны цень —
нібыта норма.

Мой любы, — сцюжа?
Прыйдзі, застанься!
Каханым, мужам
ці вершам, танцам!

Яшчэ крыху — і льдом растане люты.
Цяплей надвор'е — гэта добры знак.
У промнях сонца заспявае лютня,
і ў нашых снах паселіцца вясна.

Зноў лета. Восень. Злая зімавея.
Дні пралятаюць — вецер за акном.
Хай будуць моц, і радасць, і надзея
і добрай аўрай поўніцца Ваш дом.

Яблычны Спас

Яблык спакусы табе не падам,
я пачакаю.
Помніш мяне ты, мой любы Адам?



Мне мроіцца: ты мне
пазвоніш, запрасіш
на доўгі шпацыр
ці то ўлетку, ці ўвосень,
узмку, вясною,
заўжды, назаўсёды...
Мой мілы, каханы,
ты мара, ты одум...

Ваўчыца

Таямніца прыцягнення
між мужчынам і жанчынай.
Наймагутнага натхнення
для паэзіі прычына.

Не магу адолець скруху
ад таго, што Вы маўчыце.
Абярнуся ў завярху
я самотнаю ваўчыцай.

Дабягу да Вас палямі,
снегам, сцюжай, бездарожжам.
Ў Вашай цішы развітальнай
для мяне ёсць вырак Божы.

Вочы твае з зелянінаю кáраю.
Чар — васільковая глыбіня.
Без усялякага каментарыя
ведаю, што закаханая я.
Мне не хапае паглядаў тваіх,
вуснаў і постаці любай.

Бо без цябе кожны мройлівы ўздых
поўны смяротнае згубы.

Зможам пражыць паасобку, павер,
стрэцца сам-насам са смерцю.
Толькі з табой чую музыку сфер,
толькі табе кон даверыцца.

Фарбы й гукі жыцця —
наймілейшаму ў свеце!
Ты свавольны няўлоўны мой
восеньскі вецер.
Адала б шмат даброт
за тваю я пшчыцу.
Не кахаеш? Што зробіш...
Пакіну турботы
напрасіць цябе стаць маім
хоць на імгненне.
Адлятаеш прэч самым
святым летуценнем.

Радзіма. Радасць. Рай. Рахучы
мужчына, пра якога мару.
Хоць я яму не трэба. (Жудасць!)
Таму ў слязах і паміраю.

Золь адбаліць. Настане ранне
і шанцу новаму ўсміхнуся.
Мае ўскрашэнні-паміранні
як рух спазнаць свой лёс і сутнасць.

Свой лёс



Уладзімір ЛЕБЕДЗЕЎ

Аб чым сакрэтначаюць зоры
У доўгай і марознай цішыні?
Ды між сабой, відаць, вядуць размовы,
Як сумна там, у вышыні.

Свой лёс акрэсліваць пачні ўжо змалку,
Мацуй на вышыні па сіле планку,
Ніхто не зробіць гэта за цябе,
Цягні свой воз, касі сваю дзялянку.

Усё жыццё шукаеш месца,
Дзе жыць і з кім далей ісці,
А вось за партамі суседзі
Нам помняцца даўжэй за ўсіх.

Так доўга ўсё не мог даўмецца,
Чаго ён на мяне злуецца,
Чаго ён хоча, вольны вецер?
— Хацеў, каб чуў яго я песні.

На беразе рэчкі, на мяккай траве
Так добра ад стомы зваліцца,
Каб у лагодным, спакуслівым сне
З усім у жыцці пагадзіцца.

Тая сустрэча была выпадковай,
Паціху магла і забыцца.

Ды вочы з вачыма наладзілі змову,
Каб новай сустрэчы адбыцца.

Законы, што стварае неба,
Ніхто не можа адмяніць.
Ёсць і ў жывой душы патрэба
Гармонію ў сабе стварыць.

Калі ты ідзеш на сустрэчу
Туды, дзе з надзеяй чакаюць,
То нават задзірысты вецер
Настойліва ў плечы штурхае.

Дзе кут бацькоўскі, там і лёс.
Мы нашы думкі з ім злучылі.
Мы там і зоркі падлічылі,
Гукні — і падаюць з нябёс.

Дарога да мэты вядзе,
Як сэрцам сваім адчуваеш,
Што хтосьці насустрэч ідзе
І толькі цябе сустракае.

Жывеш — і ўсё з надзеяй верыш,
Што дзень наступны лепшым будзе
За той, які назад не вернеш,
А ў хуткім часе і забудзеш.

Калі дзе ёсць яшчэ душа,
Якая помніць пра цябе,
Лічы, што доўжыцца твой шлях
І час жыцця твайго цячэ.

Забылася ўжо многае ў жыцці,
Ды помніцца далёкі летні вечар.
І сонца не спяшалася свяціць,
І грэла сэрца хуткая сустрэча.

Ты помніш: сонца залаціла
У парку верхавіны ліп,
А вецер да травы прыліп,
І свет такім здаваўся мілым...

І гэты дзень паціху сыйдзе ў вечнасць,
Камусьці ён жыццё дабром асвечваў,
Камусьці не пакінуў нат прыкмет.
Але ўжо не паўтарыцца, бясспрэчна.

Імкнуцца дрэвы голлем варушыць,
Каб паказаць, што засталіся жыць
Халоднай восенню, зімой завейнай,
Бо можа цішыня заваражыць.

Як раптам ужо засумуеш,
Настрой не адольваеш горкі,
Паслухай, як шэпчацца зоркі,
Жыцця вышыню і адчуеш.

Вялікі свет, жыцця прыстанішча —
Ён быў, ён ёсць, ён і застанецца,
І не залежыць ад таго,
Ты тут, ці ўжо пайшоў з яго.

Што ўжо прайшло, таго не вернеш
І зноў яго не пражывеш.
І толькі ў памяці бязмернай
Мінулае яшчэ жыве.

Дзяцінства цягнулася доўга, марудна,
Пакуль не з'явілася добрая кніга,
Якая прыйшла нечакана і мудра,
Як раптам зімою прыходзіць адліга.

Сябе ў самім сабе шукай,
Свой лёс уласны напаткай.
Гадоў прасяг даецца небам,
А руху ўзор — лясны ручай.

І радасць, і боль...

Пра сям'ю і брата Міхася РУДКОЎСКАГА (1936—1991)

Ірына РУДКОЎСКАЯ

Сялянскія дзеці

У сям'і нас было трое дзяцей: Міша, Ліда і я. Я маладзейшая за брата на адзінаццаць гадоў. Мае першыя ўспаміны адносяцца да пачатку 1950-х гадоў, а ранняе дзяцінства Мішы прыпадае на даваенны і ваенны час. Мне ж помніцца лепш тое, што было ў нашай сям'і, калі брат ужо быў навучэнцам Ганцавіцкага педвучылішча.

Жылі бацькі нашы звычайным сялянскім жыццём. Калі пасля вайны стварыўся калгас, вымушаны былі стаць калгаснікамі. За працу ў калгасе нічога ці амаль нічога не атрымлівалі. Жылі галоўным чынам з 30-ці сотак зямлі, трымалі гаспадарку: карову, а калі і дзве, свіней. Мама заўсёды разводзіла многа хатняй птушкі: гусей, індэўкоў, курэй. Вось гэты азмрочвала наша дзяцінства, бо гэтых гусянят, куранят, індэўкоў трэба было то заганыць, то выганяць, то пільнаваць, каб іх вароны не пакралі, то каб яны ў грады не ўлезлі. Гэта ў вёсцы абавязкі дзяцей. А, бывае ж, загуляешся, пабязжыш купацца — ды і забудзеш і пра курэй, і пра гусей... А потым атрымаеш і за рэчку, і за прапаўшае гусяня.



Міхась РУДКОЎСКІ. Партрэт

Жылі можа і бедна, але ж так жылі амаль усе, ніхто, здаецца, нікому не зайздросціў, жылі з суседзямі дружна, адны другіх выручалі ў якой патрэбе.

Бацькі былі людзі спагадлівыя пасля вайны: у нашу старонку трапіла бяглыя Расі, і бацькі, мабыць, дапамагалі ёй чымсьці, бо яна ўсё жыццё старалася выказаць ім сваю дзяку: старэйшая падчырыца і двое хлапчукоў. Са старэйшым з іх, Віктарам, Міхась падружыўся ў дзяцінстве і на ўсё жыццё. Бежанка гэтая тут і асела, пабудавалася, а Віктар закончыў БДУ, дырэктарстваваў у нашым раёне, крыху друкаваўся ў газетах.

Мабыць, залішняя даверлівасць — фамільная рыса Рудкоўскіх. У дзяцінстве чула расказ бацькі, як яго бацька — наш дзед Ясь — пазычыў аднаму чалавеку грошай на пабудову млына, а той так і не аддаў доўг. А дзед

быў знакамітым на ўсю ваколіцу кавалём, дык, мабыць, у яго было што пазычыць.

У бацькоў, вядома, такія пазыкі даваць не было магчымасці, час быў бедны, але чым маглі, дзяліліся з людзьмі. Да мамы, да прыкладу, мо паўвёскі ішлі па грушы-дзічкі сухія: ад жывата. У нас раслі дзве вялікія дзічкі, і мама мякі іх насушвала — і сабе, і людзям. А да бацькі ішлі мужыкі па курава. Ён столькі назапашваў самасаду, што калі ў каго ён выходзіў, той і ішоў да бацькі, таксама Міхася. Ён не толькі на самакрутку насыпле, а і ў капшук. Знакаміты быў «тытунявод». Захапленне курывам бацькі стала дрэнным прыкладам для сына, бо курыць Міша пачаў рана. Можа, гэта і стала прычынай цяжкай хваробы лёгкіх, якая і забрала заўчасна яго з жыцця.

Людзі ў тых часы, як цяпер разумею, былі больш адкрытыя, даверлівыя, гатовыя дапамагаць адзін аднаму, сусед суседу. І ніякіх разлікаў, ніякіх «барышоў». І хату замыкалі на замок хіба толькі тады, калі мо на цэлы дзень адлучаліся з дому. А так, калі адходзілі на пару гадзін, то проста палачкай якой закладвалі клямку: маўляў, нікога няма дома.

Мы, сялянскія дзеці, рана ўключаліся ў работу: палолі грады, прыбіралі ў хаце, пасвілі гусей, кароў. Пасьба кароў на ўсё жыццё ў мяне засталася самым нелюбімым заняткам. Мае першыя ўспаміны адносяцца да перыяду, калі ствараліся калгасы. А вось самыя дзіцячыя ды і падлеткавыя гады Мішы прыпадаюць на час, калі гаспадарка была прыватнай, былі свае коні. І хлапчукі, у тым ліку і Міша, пасвілі коней. А гэта зусім не тое, што пасвіць каровы. Па-першае, на аднаго пастуха 1—2 кані; па-другое, на пашу і з пашы — адно захапленне праімчацца на коніку. А па-трэцяе, «за коньмі» можна было і нагуляцца, і пачытаць кнігу. Конь застаўся любімай Мішкавай жывёлінай на ўсё жыццё. Ён — як увасабленне дзяцінства, рамантыкі. Нездарма вобраз каня і ў прамым, і ў пераносным сэнсе — любімы мастацкі вобраз паэзіі Міхася Рудкоўскага:

*Нам дома вячэру збіралі наспех,
мы коней ля плота цуглялі.*

*І —
гайда за вёску, у змрок,
на начлег,
нібыта ў атаку імчалі.*

*Мяцеліў пад ветрам
калінавы цвет,
сяжыны ляцелі у звоне.
І быццам не ў поле,
а ў зорны імсвет
нас неслі імклівыя коні.*

Матчыны казкі

Міша быў духоўна блізікі маці. Маці наша ў дзяцінстве скончыла ўсяго чатыры класы. Ёй, успамінала, вельмі падабалася хадзіць у школу, хацелася вучыцца, але не мела магчымасці, бо рана засталася сіратою. Мама яе памерла, калі яна была зусім



Міхась РУДКОЎСКІ ў маладосці

малая («Маму помню як праз сон», — казала яна), потым іх сяло амаль усе выгарэла, у тым ліку і яны, а неўзабаве памёр і бацька. Расла ў сям'і старэйшага брата. Але і чатырох класаў адукацыі маме хапіла, каб у яе на ўсё жыццё засталася любоў да кнігі. Яна ведала мноства казак, чытала на памяць многія вершы Пушкіна, цэлыя ўрўкі з яго казак, вершы Нікіціна, Сурыкава, Кальцова.

Я ў дзяцінстве засынала пад яе казкі. Бывала, просім яе раскажаць нейкую казку, а яна: — Я табе яе ўжо колькі разоў раскажвала.

— Ну і што, раскажы яшчэ.

І мы ў дваццаты раз слухаем пра коціка, пеўніка і лісіцу, прапраўляеш яе, калі не тое дзе якое слова скажа, і засынаеш першая, а іншы раз і яна засынае, стомленая працоўным днём, так і не дарасказаўшы казку.

Можна ўявіць, што і ў дзяцінстве Міша таксама «замучыў» маму падобнымі просьбамі.

Мама наша была як звычайная вясковая кабетка, але ў нечым і рознілася ад суседак. Колькі помню сябе з сястрою ў дзяцінстве, дык мы неяк вызначаліся сярод сваіх сябровак. Нас мама неяк па-іншаму і апранала. Не скажу, што багацей, не, але хутчэй — з густам. У нашай гаспадарцы ў тых гадах былі і авечкі, і ангорскія трусы. І мы ўсе ў дзяцінстве і падлеткавым узросце насілі прыгожай вязкі кофтакі, світары, спаднічкі, шкарпэткі, нават вязаныя панчошкі. А з пуху ангорскіх трусаў мама вязала прыгожыя беляыя шапкі, якія завязваліся на шыі бантам.

І Міша ў дзяцінстве і падлеткавыя гады насіў вязаныя маю рэчы, у асноўным, вядома ж, світары.

І ў кулінарыі мама наша адрознівалася ад суседак. У яе акрамя звычайных вясковых прыпраў — кропу, кмену, календры — былі і больш «далікатныя»: перац, лаўровы ліст, ванілін, карыца. Мабыць, паўплывала тое, што гадавалася яна ў вёсцы Любашава, якая падступала да самых Ганцавіч, а Ганцавічы хоць тады горадам і не былі, але ж нейкія прыкметы цывілізацыі мелі. У Любашаве жылі яе брат і сястра, мама там часта бывала, таму і сувязь яе з больш «шырокім» светам адчувалася. Вясковыя кабеты хадзілі звычайна на базар не ў

Ганцавічы, а ў Заастравечча (у нас казалі «ў астравечу») — вялікую вёску на Ключчыне, бо туды было бліжэй.

Бацька ўмеў рабіць усё

Бацька наш — звычайны селянін. Быў фізічна дужым чалавекам. Мужчыны ў вёсцы ўспаміналі, што ў часы маладосці нашага бацькі было так: у якой кампаніі хлопцаў Міхась Кавалёў, тая верхаводзіць у акрузе. Аўтарытэт яго фізічнай сілы быў вялікі.

У дзяцінстве бацька добра вучыўся. Ён раскажваў, што ў настаўніка ён быў за памочніка: той даручаў яму займацца матэматыкай з адстаючымі вучнямі. Ды і нам з сястрою ён доўга дапамагаў матэматыцы. Мама наша заўсёды дзівілася, чаму гэты татаў бацька, будучы вядомым на ўсю акругу кавалём, а значыць, даволі не бедным чалавекам, не вучыў сына далей паступаць у школу. Ёй у дзяцінстве так хацелася вучыцца, а тут была магчымасць, а не вучыўся. Мама ўсё жыццё вельмі паважала людзей граматычных, адукаваных. Пагэтаму яна і ў тых цяжкіх часы прыкладвала свае сілы, каб вучыўся Міша, а потым і мы з Лідаю.

Калі я ўспамінаю бацьку часу майго дзяцінства, дык я сёння раблю выснову, што ён умеў рабіць усё. Апроч самага галоўнага абавязку селяніна араць-сеяць, тата ўмеў рабіць бочакі, цабэрыкі. Сам рабіў санкі, якія ў дамашняй гаспадарцы былі вельмі неабходныя. Часта імі саматугам вывозілі гной на агарод, ездзілі і па дрывы. У калгасе ўзяць каня на асабістую патрэбу было праблемна. Калгасныя брыгадзіры тых часы былі на вёсцы «цар, Бог і воінскі начальнік». Трэба было не адзін раз пачаставаць яго, каб ён даў каня. Пагэтаму роля санак у сялянскай гаспадарцы была вялікая. Наш бацька меў некалькі санак: вялікія, меншыя і для нас, дзяцей, зусім малыя, лёгкія. У маім дзяцінстве ўсе зімы праходзілі ў сапраўдных зімовых забавках. Колькі сябе помню малою — з санкамі на горцы.

Меў тата навывкі і ў шавецкай справе. Рамонт абутку рабіў сам. Былі ў яго для гэтага неабходныя прылады. Сам, помніцца, рабіў з ліпы і цвікі падбіваць абутак.

Школьныя радасці

Міша з дзяцінства марыў пра мора. Адзін з яго блізкіх сяброў паступіў вучыцца ў мараходнае вучылішча, а наша мама настаяла на настаўніцкай прафесіі, бо яна здавалася ёй верхам і адукаванасці, і павагі. Успамінаецца мне, як цёпла ў нашай сям'і гаварылі пра школу, з якой павагай у гутарках адзываліся пра настаўнікаў. І калі хто з іх заходзіў да нас, мама ніколі не выпускала без пачастунку. Гэта ішло не столькі ад гасціннасці нашай мамы, колькі ад таго, што настаўнік быў на ўзроўні самага пачэснага госця ў нашай хаце.

Цяперашнія настаўнікі, нават лепшыя з іх, не маюць і часткі

гэтай павагі. Я сама настаўніца, таму ведаю гэта добра. Ведаю, колькі абвінавачванняў з боку бацькоў сыплецца ў адрас школы і настаўнікаў. Невядома, чаго тут больш: віны настаўнікаў ці іх бяды. А тады настаўніка паважалі ўжо за тое, што ён настаўнік.

Абавязкам бацькі было распісацца ў дзённіку. На сходы ў школу звычайна хадзіла мама. Праблем ні з вучобай, ні з паводзінамі ў нас ні ў кога не было. Але мама, калі скажаш ёй, што трэба ісці на бацькоўскі сход, іншы раз заўпарціцца: «Не пайдзі. Заўсёды ў прэзідыум пасады, а там гавораць, гавораць, а я драмаць пачынаю, а перад усімі седзячы — сорамна».

Але адпусціцца — пойдзе.

Хочацца сказаць, успамінаючы нашу сям'ю, яшчэ некалькі слоў пра маці, пра яе вельмі чуйную душу. Вось узяць хоць бы такія прыклады.

Была ў нас суседка цётка Юзя. Муж яе загінуў у Берліне ў апошнія дні вайны. Калі яе двое дзяцей выраслі, яны паехалі ў Растоўскую вобласць ды там і засталіся назаўсёды. Потым яны забралі туды і маці. А пакуль яна жыла адна. З радні — толькі сям'я брата яе мужа.

Дык наша мама ў святы заўсёды запрашала яе да нас: у будні чалавек заняты працаю, а ў святы востра адчуваецца адзінота.

Прыпамінаю Вялікдзень. Бацькі хутка ўправіліся на гаспадарцы. У печы паліцца. Мама збірае святочны стол — і мне:

— Пра, бяжы ўжо па цётку Юзю.

Прыбгаю, а цётка Юзя, управіўшыся, ужо сядзіць, святочна апранутая. Яна ведае, што мама прышле каго з нас па яе. Цётка Юзя дае мне «малачонае» — чырвонае яйка, і мы з ёю ідзем да нас на снеданне.

Гасціннасць і шчодрасць нашай мамы адчувалася ва ўсім. Вось, да прыкладу, яшчэ адзін выпадак, які назаўсёды засеў у маёй памяці.

Міша вучыцца ў Ганцавіцкім педвучылішчы. І вось аднойчы па вёсцы яшчэ з самай раніцы разносіцца навіна: вечарам у школе канцэрт. У школе, бо роллю клуба выконвала памяшканне школы. Мы, дзятва, у тых часы абавязковыя наведвальнікі такіх мерапрыемстваў. І не абавязкова з бацькамі. Проста збіралася суседская дзятва — і ў кіно ці на канцэрт. І ніхто нас за гэта не караў, і нічога ніколі з намі не здаралася.

І вось ці не з прапановы Мішы навучэнцы педвучылішча прыехалі ў Востраў з канцэртам.

Пасля канцэрта мы, дзятва, яшчэ, мабыць, пагойсалі дзесь, бо калі я прыбегла дадому, то застала там поўную хату гасцей. Гэта былі «артысты». Не ведаю, ці частавала мама іх з чаркаю, ці без яе, як і не ведаю, ці Міша папярэджаў маму, ці, знаючы яе, запрасіў сяброў і без яе ведама.

Я назаўтра з гонарам раскажвала сябрам і старэйшым, як у нас гасцявалі гарадскія «артысты».

Вось такой была наша мама, нашыя бацькі, так мы і жылі ў маім дзяцінстве, так ці амаль так было і ў дзяцінстве брата.

У атмасферы адкрытасці, добразычлівасці, працавітасці рос вясковы хлапчук Міша, ішло фарміраванне яго як чалавека і паэта...

І радасць, і боль...

Пра сям'ю і брата Міхася РУДКОЎСКАГА (1936—1991)

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 9

Блізкі сябар Мікола Купрэў

Помніцца мне знаёмства нашай сям'і, у тым ліку і маё, з Міколам Купрэвым — адным з самых блізкіх сяброў Міхася. Было гэта летам. Я тады яшчэ вучылася ў школе, у 9-м класе. Міша працаваў у рэдакцыі раённай газеты. І вось аднойчы прыязджае да нас у Востраў ці то сябар Міхася, ці то тады яшчэ проста яго знаёмы Мікола Купрэў. Я ўжо, як кажуць, бралася на дзеўку, была вельмі

нам. Прысвячэння ў зборніку, па-мойму, няма, а вось у «Лісце туды» Мікола, звяртаючыся да Міхася, ужо адышоўшага, успамінае свой першы прыезд да нас у Востраў. Ён пісаў: «Тваёй маладзенькай сястры Іры ў зборніку «Непазбежнасць» я прысвяціў свой верш «Гарады спыняюцца ля астравоў»».

Як бы там ні было, а верш вельмі цёплы. Мяркуюць самі, вось некалькі радкоў з яго:

*І вось я ў вёсачы
палескай Востраў...
О, як добра, людзі, тут у вас,
мілья мае вы астраўляне!..*



Міхась РУДКОЎСКІ і Мікола КУПРЭЎ

сарамлівая, таму старалася пазбягаць Міколы, тым больш, што гэта быў настаўнік. Запомніўся гэты яго першы прыезд хутчэй за ўсё тым, што бацька наш арганізаваў Міхася і Міколу дапамагаць яму разбіраць і перавозіць нейкія хлёпчыкі, якія аддаў нам аднавясковец, выязджаючы на Цаліну. Бацька ўзяў у калгасе каня, і яны ўтрох перавозілі бяргенні, якія потым Міхась з Міколам пілавалі на дрывы, вядома ж, уручную.

Потым Мікола часта бываў у нас у Востраве і з Міхасём, і без яго. Ён стаў у нас сваім чалавекам. Мне здаецца, што гэтаму спрыяла гасціннасць нашых бацькоў, асабліва мамы. Калі ж не стала бацькоў, Мікола не мінаў Востраў, хоць там ужо гаспадыняй была наша сястра Ліда.

Мікола вельмі любіў Ганцавіцкую зямлю, нашу вёсачку Востраў і, здаецца, нашу сям'ю. Вельмі любіў мамін боршч, летні, з маладзенькіх бурачкоў з баціннем. Мама старалася варыць яго, калі Мікола бываў у нас.

У зборніку «Непазбежнасць» ёсць верш «Гарады спыняюцца ля астравоў», прысвечаны астраўля-

*Хай праплываюць гарады
гарачыя ля вас,
як караблі ля вострава ў акіяне...*

Калі я зажыла ўжо сваёю сям'ёю, «геаграфія» гасцявання Міколы на Ганцаўшчыне расшырылася: ён прыязджаў і да нас, у Хатынічы. Суседкі лічылі яго нашай раднёю. Аднойчы вяртаюся аднекуль, сустракаю суседку Юлю, а яна:

— Да вас прыехаў ваш сваяк той, што кульгае.

З мужам маім Васілём ён быў у сяброўскіх адносінах. Сыны нашы, Сяргейка і Віталік, таксама добра адносіліся да яго, прывыклі, як да свайго, часта бачачы яго ў нас. Ён нікога не абязжарваў, прыязджаў папросту, ды і сам, здаецца, адчуваў сябе вольна.

Мы ведалі цяжкасць лёсу гэтага чалавека, да таго ж блізкага сябра Міхася, таму стараліся акружыць яго клопатам, добразычлівасцю.

Некалі ў маладосці Мікола, можна сказаць, блаславіў мяне перад уступнымі экзаменамі ў Брэсцкі педінстытут.

...1963 год. Я прыехала ў Брэст здаваць уступныя экзамены. Спынілася ў Міхася. Мікола як-

раз таксама быў у яго. Раніцаю я спазнялася на першы экзамен — сачыненне. Мікола вызваўся правесці мяне ў інстытут прамою дарогаю — праз двары і рынак. Мы паспелі, а пакуль нас запусцілі ў аўдыторыю, Мікола пазнаёміў мяне са сваёй вучаніцай з Пранчакоўскай СШ Ляхавіцкага раёна Марыяй Камінскай, якая таксама паступала на філалагічны факультэт і з якой мы з таго дня здружыліся. Мікола жадаў нам паспяховай здачы экзаменаў. І яна, і я былі залічаны на вучобу.

Перарваліся нашы адносіны з Міколам, калі ён стаў моцна хварэць, атрымаў кватэру ў Пружаных і асеў там.

На пахаванні Міхася ён не быў. У мяне нейкі час у душы жыло штосьці накшталт крыўды на Міколу: гэта ж адзін з бліжэйшых сяброў, а можа, нават бліжэйшы з іх! Але з цягам часу ўсё прайшло: можа, не ведаў, можа, не змог дабрацца... Але ж Міхася не забываў і не забыў. Яму прысвяціў верш «У вянок Міхасю Рудкоўскаму», які змешчаны ў зборніку «Правінцыйныя фантазіі» і які я не магу чытаць без слёз, асабліва шчыміць душа ад радкоў:

*Там, у тым далёкім сельсавеце,
Ляжыць зямля сырая на пазце.
Адзінокі конь ля берага блукае,
Даўно не ржэ — нікога не гукае.
За рэчкай не гарыць
касцёр начлежны,
Знічка не ляціць усечаны алейнік.
Заплюшчу вочы...
туманы клубяцца —
Недзе там сляды яго дымяцца...*

Не магу без слёз чытаць яго ж радкі пра свой адыход з жыцця, ціхі і амаль нікім не заўважны:

*І ў дзелях далёкіх,
Куды адвядуць мяне ціха,
Мне цяжка не будзе —
Будзе вечна і лёгка
Тваё зерне ў зямлі свіціцца...*

Я, даведаўшыся, дзе і як дажываў ён свае дні, як паміраў, абязножаны, амаль адзінокі ў доме для састарэлых у Лясной ля Баранавіч, мабыць, да канца сваіх дзён буду вінаваціць сябе за тое, што мы вась так аддаліся, а мы ж маглі б з мужам праз агульных знаёмых даведацца пра яго лёс, маглі б наведаць яго. Гэта ж ад нас і ста кіламетраў няма. Атрымліваецца, што мы здрадзілі і Міхасю, і Міколу. Хай прабачыць нам Мікалай Сямёнавіч. Ды я ведаю: прабачыць. Ён, добрая душа, і пры жыцці ні на каго не крыўдаваў. А самай сабе я не дарую. Буду маліцца за яго душу перад Усявышнім. Імя яго я ўнесла ў свой сямейны «мартыролаг» і малюся за іх абодвух — Міхася і Міколу.

Хай будзе пухам ім зямля. А Ганцаўшчына, якую яны шчыра любілі, будзе іх помніць.

Ён быў шчаслівы

Свае ўспаміны пра дарагога мне чалавека я назвала «І памяць, і радасць, і боль...» Можа, і не вельмі арыгінальна, але мне хацелася ў назве перадаць тое, што я адчувала, што перажыла, калі яны



пісаліся. Хацелася, каб у іх было больш радаснага, хоць... Нельга ж і без болю. Падумалася мне яшчэ і вось што. Часта чытаеш або чуеш, калі гавораць пра каго з вядомых людзей: трагічны лёс, пакурчасты лёс. Іншы раз ужываюць гэтыя выразы і ў дачыненні да лёсу Міхася Рудкоўскага. І я таксама часам. Але вось ува мне нешта ўзбунтавалася: чаму трагічна? Чаму? Не! Не! Не! Міхась быў шчаслівы чалавек! Былі і цяжкасці, і нягоды, і непаразумеі, і тыя ж дэпрэсіі. Але назавіце мне хоць адно чалавечае жыццё, якое было б суцэльна шчаслівым. Так не бывае! Гэтак жа і ў Міхася. Але ён быў шчаслівы. Шчаслівы — самае галоўнае — ужо тым, што прыйшоў у гэты свет.

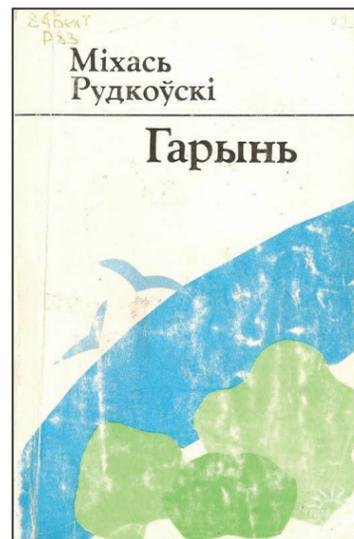
Шчаслівы быў тым, што ў яго былі бацькі, якія любілі яго, а маці дык багатварыла; былі мы, сёстры, якіх ён любіў і якія любілі яго; была сям'я, сыны.

Шчаслівы тым, што ў віхуры вайны ён, яго родныя выжылі, што не напаткаў лёс яго аднагодкаў з палескае вёскі Красніца, якіх фашысцкія нелюдзі разам з усёй вёскай аддалі агню і смерці і якіх...

*Не аплакалі плакальшчыцы
іх страшны дзень,
Не збівалі ім цеслі трун.
Не капалі далаконы магіл.*

Шчаслівы тым, што меў такіх бацькоў, якія, бачачы яго прагу да ведаў, зрумелі яе і дапамаглі ў тым, да чаго прагла яго душа, у яго імкненні вучыцца.

А ці многія з нас маюць столькі сяброў, сапраўдных сяброў, колькі

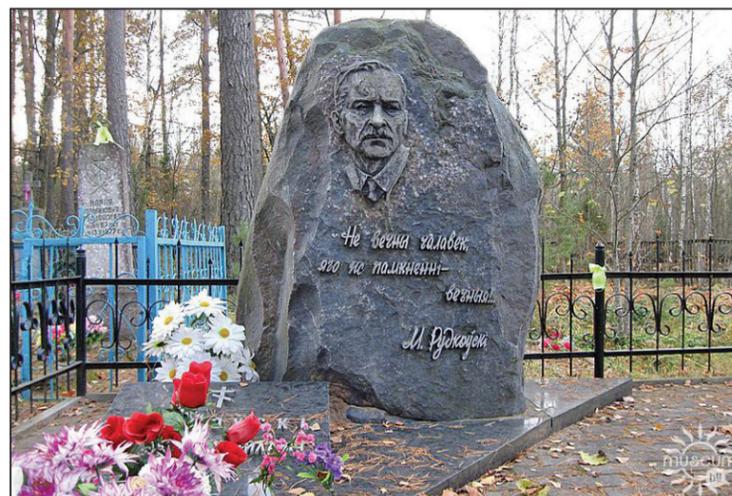


меў ён. Я назаву толькі тых, каго больш ведаю: У. Калеснік, Н. Загорская, А. Гара, Л. Філатаў, М. Купрэў, В. Грышкавец, М. Вайцяхоўскі, В. Гардзеі, В. Праскураў, В. Жуковіч, І. Кірэйчык, Я. Пархута, К. Мохар, М. Пракаповіч... Што за імёны! Мець сябрам каго з іх — вялікі гонар. Хай прабачыць мне тыя, каго я не назвала. А яшчэ ж сябры дзяцінства і юнацтва на роднай Ганцаўшчыне, якія любілі яго, ганарыліся ім, шчыра радаваліся яго паэтычнаму поспеху, якіх любіў ён.

А хіба ж не шчасце так тонка адчуваць сваю злітнасць з усім жывым на зямлі, як адчуваў ён? Гэта ж найвышэйшая асалода ў жыцці, перажываць якую могуць толькі людзі найтанчэйшай душэўнай арганізацыі:

*З прыродай я зліваюся ў адно.
Сябрамі мне становяцца сягодня
Калосці ў полі, удуброве — клёны;
Што к брату, да мяне ідзе алень.
І ва ўсім існым ёсць маё дыханне,
І пульс чуваць,
мой пульс і хваляванне —
У травах, дрэвах,
месячным святле.*

І яшчэ адно — ці не найвялікшае шчасце чалавека: знайсці вечнае заспакаенне ля магіл сваіх продкаў. Колькі выдатных сыноў і дачок яго Радзімы толькі маглі марыць аб гэтым, ведаючы, што ім давядзецца навечна застацца на чужой зямлі. А Міхась Рудкоўскі ляжыць у той зямлі, на якой басамож бегаў маленькім хлапчуком Мішкам; пад тымі роднымі яму бязрокам, якія помнілі гэтага хлапчука, якія люлялі яго ў дзяцінстве і раслі разам з ім, пад тымі самымі хвойкамі, пад якімі ляжаць яго бацькі, пад якімі ён сядзеў не раз і пад пошум якіх вёў маўклівыя дыялогі з роднымі яму людзьмі; ляжыць на тых кладах, з якіх добра відаць яго Сінія Брады і Высокі Бераг — да скону дзён любімыя і так хораша і цёпла апетыя ім куточкі яго Векавечнай Бацькаўшчыны.



Магіла Міхася РУДКОЎСКАГА

Сусвет Джэйн Осцін

Таццяна ШЫПЛАВА



250 гадоў таму нарадзілася галоўная англійская лэдзі, якая падарыла свету не толькі містэра Дарсі, але і свой унікальны сатырычны погляд на свет.

Ну што яшчэ распавесці пра Джэйн Осцін (Jane Austen)? Здаецца, ужо ўсё сказана, ужо ўсё прагаворана, ужо ўсё з усім пагадзіліся. У чарговы раз паўтарацца не хочацца. Пераказваць біяграфію няма сэнсу, лягчэй прачытаць яе ў Вікіпедыі. Даць літаратурнаўчы каментар яе раманам? Ды колькі тых каментароў было! У чарговы раз пералічыць «крутыя» экранізацыі і экранізацыі крыху менш запамінальныя, а можа, і зусім кепскія? Думаецца, для гэтага знойдуцца іншыя ўмельцы. Усё гэта сумна і ўжо было!



Малюнак пісьменніцы, зроблены сястрой Касандрай

Так, Джэйн Осцін — пісьменніца, якая назаўсёды змяніла не толькі саму жаночую прозу, але і стаўленне да яе. Мала хто з яе сучасніц «дажылі» да такога вялікага юбілею ў памяці чытача: чвэрць тысячагоддзя! А яна да гэтага часу глядзіць на нас са свайго партрэта іранічнымі вачыма з паўусмешкай на мяккім твары, быццам ужо ўсё пра нас зразумела, быццам ужо ведае, з якой колкасцю апіша ў сваім новым рамане...

Давайце пагаворым пра сам феномен пісьменніцы! Бо, пагадзіцеся, «Джэйн Осцін» — гэта ўжо нават не сатырык, а ўжо тым больш не пісьменніца любоўных раманаў нораваў, гэта — цэлы сусвет. Сусвет са сваімі законамі і з парушэннямі гэтых законаў, бо, як мы памятаем, законы існуюць дзеля таго, каб іх парушаць.

Празаічная галерэя

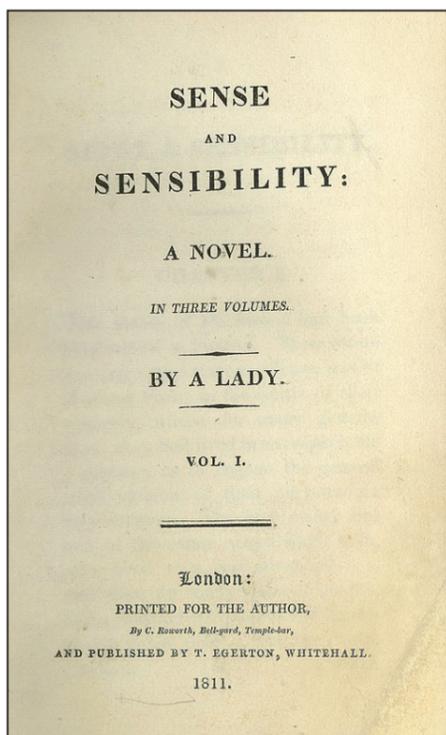
Вох, якая ж яна разнастайная пры ўсёй яе аднастайнасці! Тут чапурыстыя ангельскія джэнтльмены раскланьваюцца з канкрэтнымі раздзяўбамі, прыстойныя лэдзі сядзяць за адным сталом з рагатушкамі, самаўпэўненыя святары праіграюць сціплым лордам — і наадварот. Тут — свет жаночай насмешкі, прамой назіральнасці, свецкіх манер і грамадскіх забабонаў.

Вядома ж, міс Осцін у першую чаргу сатырык. Але гэта нават слаба сказана. Яна не проста пасмейваецца



з навакольных людзей, яна адкрыта сцябаецца з іх і — з нас! Бо ўсе мы таксама ёсць у яе раманах, варта толькі прыгледзецца: вось легкадумная каетка, якая думае толькі пра забаўкі і хлопцаў, а вунь там сур'езная дзяўчына, якая пастаянна чытае і занадта ўжо прыдзірліва аглядае ўсіх мужчын, якія насмеліліся да яе наблізіцца. А вось яшчэ мілая хатняя дзяўчынка, а побач з ёй — галоўная прыгажуня, упэўненая ва ўласнай непаўторнасці. Матухны і цётчкі, якія лепш за ўсіх ведаюць, каму і за каго трэба выходзіць замуж. Дабрадушныя бацькі сямейства, максімальна адхіленыя ад усіх гэтых жаночых клопатаў, ці бацькі-дэспаты, якія спрабуюць кіраваць жыццём сваіх дзяцей. Старая пані, якая пакутуе па сваім мінулым каханні і не здольная пакахаць кагосьці яшчэ. Суседкі-пляткаркі ды інтрыганткі, якіх можна знайсці не толькі на лаўцы ля пад'езда, але і ў любым жаночым калектыве. Юнакі, добрадушныя і наіўныя, замкнёныя і сур'езныя, развязныя і сціплыя.

Галерэя гэтая велізарная: героі Джэйн Осцін — гэта не толькі ангельцы, гэта тыпажы, якія сустракаюцца ва ўсе часы, а самае галоўнае — і жывуць яны аднолькава ва ўсе часы. Тут няма звышпакут і пакутлівых пошукаў сябе, самакапанне застаецца на ўзроўні камфортнага самааналізу, пазнанне свету вядзецца праз назіранне, праз прызму ўласных каштоўнасцяў, як у любога звычайнага чалавека. Гэта свет сярэднястатыстычных людзей, нягледзячы на іх статус і



Тытульны ліст першага выдання «Розуму і пачуццяў», дэбютнага рамана Дж. ОСЦІН (1811 г.)

маёнткі. І ўсёвідучае вока дасціпнай «паўднёўкі» за ўсімі імі назірае і бачыць усіх наскрозь.

Галоўны прыём — назіранне

Што ўсіх прыцягвае ў раманах Джэйн Осцін? Так, усіх вабіць рознае. Юных чытачак, вядома ж, прыцягваюць гісторыі каханьня. Усім вядома, што ў самой Джэйн адносіны з каханым чалавекам скончыліся драматычна, а таму ўсіх сваіх гераінь яна адорвае жаночым шчасцем. З салідарнасці, вядома. І яе геніяльны твор «Гонар і прадуртасць» да гэтага часу застаецца адной з самых рамантычных кніг у сусветнай класіцы: жанчыны сапраўды так думаюць, а мужчыны проста з ультрарамантычных гісторый мала што яшчэ ведаюць.

Здаецца, самую дакладную характарыстыку гэтаму раману даў Шэлдан Купер у культурным амерыканскім сіткома «Тэорыя Вялікага выбуху»: «Аказалася, што любімая кніга Эмі «Гонар і прадуртасць» — бездакорны шэдэўр. Ён занадта ганарлівы, у яе поўна забабонаў — усё ў іх, як трэба».

Чытачоў старэйшых, а ўжо тым больш — філолагаў, літаратурнаўцаў і іншых спецыялістаў прыцягвае аўтарская назіральнасць. Як вядома, Джэйн Осцін пісала толькі пра тое, што сама ведала, а пра што не ведала — пра гэта проста не пісала. У яе кнігах мала палітыкі і эканомікі, бо сама яна была ад гэтага максімальна далёкая; разумная і начытаная, яна разумела, што любая недакладнасць будзе ствараць фальш, а фальшы ніхто не любіць, дык навошта ж тады гэтым займацца, калі матэрыялу і так хоць адбаўляй!

Адзначым, што з-пад яе пяра выйшлі тыпажы: героі яе раманаў у масавай свядомасці ўжо хутчэй намінальныя, чым глыбока псіхалагічныя. З гэтага і складаецца ўся індустрыя вакол осцінскага мастацкага свету і міфа.

Ах, містэр Дарсі!

Давайце ўжо прызнаем: «Джэйн Осцін» — гэта брэнд. Пад гэтым брэндам не толькі раманы экранізуюцца. Пад гэтым брэндам здымаюцца фільмы, ствараюцца цэлыя сусветы: апроч велізарнай колькасці экранізацый (цяпер здымаюцца яшчэ дзве — «Розум і пачуцці» і «Гонар і прадуртасць»), варыяцый («Брыджыт Джонс», «Нявестка і забабоны») і біяграфій (напрыклад, знакаміты фільм з Эн Хэтэўэй), ёсць яшчэ шмат і каляосцінскага — гэта: і фанфікі-працягі — «Забойства ў Пэмберлі», і нібы дзеянні ўнутры гісторыі — «Осцінлэнд», і гісторыя вакол гісторыі — «Жыццё па Джэйн Осцін», «Выклікаю містэра Дарсі», і нават пародыя — «Гонар і прадуртасць ды зомбі».

Героі пісьменніцы, асабліва Элізабэт Бэнэт і містэр Дарсі, сталі ўжо амаль мемамі: вядомыя і архетыпічныя выявы. Таму ўсё, што прадаецца пад імем Джэйн Осцін, будзе прадавацца добра. Таму і здымаюць і пераздымаюць яе кнігі: сапраўды, ніводзін аўтар не можа пахваліцца такой частотнасцю экранізацый, знятых па кнізе / па матывах / з апорай / з адсылкам на Джэйн Осцін. У кожнага пакалення яна свая: некалі крыху бліжэй да вытокаў, некалі крыху бліжэй да сучаснасці, але з інфармацыйнага поля чытаючай і думаючай публікі яна не знікае ніколі. Ну хто не захоча паглядзець на новага містэра Дарсі (у апошняй гучнай прэм'еры ён знішчаў зомбі)? А хто там сёння будзе сёстрамі Дэшвуд (іх ужо нават цемнасурыйя акторкі ўмудрыліся сыграць!)? А якой на гэты раз пакажуць Эму (апошняя ў выкананні Ані Тэйлар-Джой была непераўзыходнай)? А як сёння перададуць пакуты Эн Эліёт (у апошнім варыянце абаяльная Дакота Джонсан піла віно з бутэлькі і звалілася тварам у падушку)?

Фанацтва як атрыбут геніяльнага аўтара

Але ўсе, хто прыкладваюць руку да спадчыны Джэйн Осцін, павінны быць гатовыя да фанацкага адпору, калі негатыў сапраўды ператвараецца ў сапраўднае хейтэрства, бо фанатаў Джэйн Осцін можна параўнаць хіба што з талкіністамі і прыхільнікамі «Зорных войнаў»: гэта такая закрытая супольнасць, у якую, тым не менш, можна патрапіць, калі прасякнучца любоўю да ідала, і члены той супольнасці адзін аднаго пазнаюць на любым кантыненте, а сустрэўшыся, вылучаць адзін аднаго з натоўпу і на ўсіх астатніх будуць глядзець крыху звысоку. Вобраз пісьменніцы фармуе вакол сябе не проста клуб па інтарэсах, а сапраўдную фанацкую базу, якая, дарэчы, таксама ўмее быць таксічнай: толькі паспрабуйце сапраўднаму прыхільніку творчасці Джэйн Осцін заявіць, што ўмоўная Шарлота Брантэ пісала лепш — вы атрымаеце лекцыю на паўтары гадзіны, чаму вы памыляецеся — і вы сапраўды паверыце ў тое.

Фанаты Осцін (а часцей гэта, вядома, менавіта фанаткі) часта даволі кансерватыўныя і не церпяць ніякага не толькі скажэння сюжэту, але і адхілення ад свайго ўяўлення пра Англию эпохі Рэгенцтва. Калі ў актрысы будуць крыху растрэпаных валасы і чэпчык занадта адкрыты — гэта будзе абавязкова заўважана. Няма абруса на стале? Гэта што за непавага да гістарычных рэалій? Пра акцёраў іншых рас наогул маўчыць — кінаробы могуць эксперыментаваць колькі хочуць, а чытач такога ніколі не прыме.

Жартаваць над сваім кумірам можна толькі ім — і больш нікому!

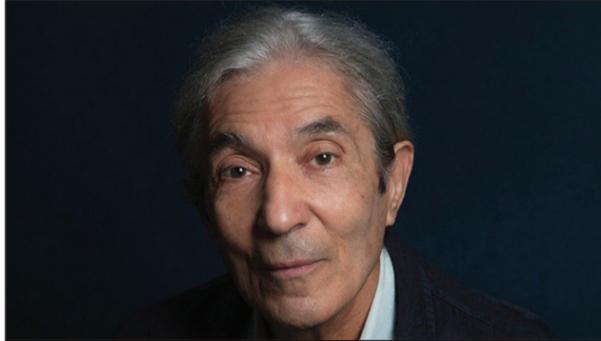


Элізабэт і містэр Дарсі, фан-арт

Акадэмія «бесмяротных»

Алжырскага пісьменніка Буалема Сансалья абралі ў Французскую акадэмію «бесмяротных».

Алжырскі пісьменнік стаў членам Французскай акадэміі праз два з паловай месяцы пасля вызвалення з турмы ў Алжыры. Літаратар стаў 36-м членам установы. Рашэнне было прынята на пленарным пасяджэнні акадэміі.



Раней гэтае крэсла займала Маргерыт Юрсенар.

76-гадовы літаратар большую частку 2025 года правёў у турме — па прыговору алжырскага суда за яго выказванні ў французскай прэсе аб адносінах паміж Алжырам і Марока. Яму пагражала пажыццёвае зняволенне ці нават смяротнае пакаранне. Аднак 12 лістапада пісьменнік быў вызвалены пасля памілавання прэзідэнтам Алжыра Абдэльмаджыдам Тэбунам. Пасля вызвалення ў пачатку снежня 2025 года Сансаль атрымаў Сусветную прэмію імя Чына дэль Дука. Узнагарода была прысуджана за шматгадовую літаратурную творчасць.

Буалем Сансаль нарадзіўся ў Алжыры ў кастрычніку 1949 года. Дэбютаваў у літаратуры ў 50 гадоў з раманам «Клятва варвараў» (Le Serment des barbares, 1999). Лаўрэат шматлікіх літаратурных прэмій, кавалер ордэна Мастацтва і літаратуры (2012). У 2015 годзе атрымаў Вялікую прэмію Французскай акадэміі за антыўтапічны раман «2084».

Польска-літоўская прэмія імя Ежы Гедройця

Украінскі пісьменнік і перакладчык Андрый Любка ўзнагароджаны польска-літоўскай прэміяй імя Ежы Гедройця за ўклад у пабудову ўзаемаарамнавання паміж народамі Цэнтральнай і Усходняй Еўропы.



Андрый Любка паведаміў, што з-за мабілізацыі ва Узброеныя сілы не змог прысутнічаць на цырымоніі ўзнагароджання, але даслаў туды падзячны ліст, якім падзяляўся ў сацыяльных сетках: «Калі б Ежы Гедройця даведаўся, што сёння мне ўручаюць прэмію, названую ў яго гонар, ён бы схопіўся за галаву. Па-першае, таму, што я зусім не заслугоўваў гэтай прэміі, таму што існуе велізарны разрыў паміж тым, што я хацеў бы зрабіць, і тым, што мне ўдалося зрабіць на практыцы. Такім чынам, гэтая ўзнагарода — аванс, а не ацэнка маіх рэальных заслуг», — гаварылася ў лісце пісьменніка. Адначасова ён адзначыў, што тры тыдні таму вырашыў спыніць сваю грамадскую і культурную дзейнасць і пайсці ў войска.

«Я не хачу быць украінскім пісьменнікам у выгнанні, дзеячам дыяспары, бо ў гэты цяжкі для Украіны момант я павінен выступіць і абараніць сваю краіну не толькі словамі», — сказаў Андрый Любка.

Як адзначыў пісьменнік, людзі культуры Цэнтральнай і Усходняй Еўропы павінны не дапусціць адкрыцця «фронту ўзаемных абвінавачванняў, спрэчак, старых канфліктаў і абраз, а працягваць змагацца за ідэю Гедройця пра свабоду, салідарнасць і незалежнасць».

Лаўрэатка Нобелеўскай прэміі міру выдасць кнігу

Лідарка венесуэльскай апазіцыі Марыя Карына Мачада рыхтуе да друку кнігу з уласным бачаннем будучыні сваёй

краіны. Кніга пад назвай «Маніфест свабоды» будзе мець 120 старонак і будзе апублікавана ў ЗША.

У кнізе Мачада акрэслівае бачанне «новай эры» для Венесуэлы. Ключавыя тэмы: годнасць і права на свабоду кожнага чалавека, абарона правоў і свабод грамадзян, свабоду сходаў і прызрыстых выбараў, а таксама аднаўленне эканомікі праз прыватны сектар і гнуткую занятасць. Асобна аўтарка падкрэслівае неабходнасць вяртання эмігрантаў, аднаўлення тэрытарыяльнай цэласнасці краіны і справядлівасці за злачынствы супраць чалавечнасці.

Выхад кнігі быў перанесены з раней запланаванага пачатку лютага, каб улічыць апошнія палітычныя падзеі ў краіне. Выдавецтва таксама плануе запрасіць Мачада напісаць пасляслоўе з ацэнкай бягучай сітуацыі. Чакаецца, што кніга паступіць у продаж у сакавіку.

У Францыі — плошча імя Лэсі УКРАЇНКІ

У горадзе Грэнобль, на паўднёвым усходзе Францыі, адкрылася плошча імя Лэсі Украінкі. Цырымонія адкрыцця адбылася адначасова з падпісаннем дэкларацыі аб супрацоўніцтве паміж Грэноблем і Чарнаўцамі.

Плошча стане прасторай для сустрэч украінскай супольнасці і месцам правядзення мерапрыемстваў, прысвечаных Украіне. Яна павінна нагадваць пра падтрымку Францыяй украінскага народа.



Сакрэты творчасці Агаты КРЫСЦІ

Да 50-годдзя з дня смерці англійскай пісьменніцы Агаты Крысці каманда BBC апублікавала ўрўкі яе інтэрв'ю 1955 года, у якім аўтарка распавядала пра тое, як незвычайнае дзяцінства распаліла яе ўяўленне, чаму пісаць п'есы было лягчэй, чым раманы, і як ёй удалося скончыць кнігу за тры месяцы.

Размова адбылася ў лонданскай кватэры пісьменніцы для радыёпраграмы BBC. Калі ў Крысці спыталі, чаму яна пачала пісаць, яна адказала, што прычынай быў недахоп адукацыі. Хоць яна адразу ўдакладніла, што пайшла ў школу ў 16 гадоў, а да гэтага ведала крыху арыфметыку. Пісьменніца апісала сваё дзяцінства як «слаўна ляютнае», а таксама прызналася, што шмат чытала.

Да 16 ці 17 гадоў яна «напісала нямаля кароткіх апавяданняў і адзін доўгі, змрочны раман», бо «нішто так не прымушае цябе пісаць, як нуда». Паводле слоў Агаты Крысці, яна скончыла свой першы апублікаваны раман у 21-гадовым узросце. Гэта быў раман «Таямнічая прыгода ў Стайлзе», які выйшаў у 1920 годзе.

Агата Крысці апісала свой падыход да працы наступным чынам: «Мяне засмучае тое, што ў мяне няма канкрэтнага метаду. Я друкую свае ўласныя чарнавікі на старой, вернай друкарскай машыны, якая ў мяне ёсць ужо шмат гадоў, а дыктафон мне карысны для кароткіх апавяданняў або для перапрацоўкі акта п'есы, а не для больш складанай задачы — працы над раманам».

Найбольшае задавальненне пісьменніца атрымлівала ад прыдумвання сюжэта і лічыла яго галоўным і самым працяглым этапам працы: «Потым, калі вы, так бы мовіць,



сабралі ўсе свае матэрыялы, застаецца толькі паспрабаваць знайсці час для напісання. Тры месяцы, я думаю, — гэта цалкам прымальны час для завяршэння кнігі, калі вы можаце адразу ўзяцца за справу». Пры гэтым Крысці сцвярджала, што п'есу «лепш пісаць хутчэй», і, акрамя таго, іх пісаць значна цікавей, чым кнігі: «Не трэба турбавацца пра доўгія апісанні месцаў і людзей ці пра тое, як размеркаваць матэрыял. І трэба пісаць дастаткова хутка, каб падтрымліваць настрой і каб размова цякла натуральна».

ХЭМІНГУЭЙ і забойства катэ

Амерыканскаму пісьменніку Эрнэсту Хэмінгуэю аднойчы давялося застрэліць любімага ката.

Гаворка пра гэты эпізод вядзецца ў адным з неапублікаваных лістоў Хэмінгуэя, выстаўленых на агляд у Бібліятэцы імя Джона Ф. Кэнэдзі ў прыгарадзе Бостана. У бібліятэцы прадстаўлены 15 лістоў Хэмінгуэя, адрасаваных венецыянскаму арыстакрату Джанфранка Іванчычу, з якім пісьменнік пазнаёміўся ў 1949 годзе. Лісты былі напісаны ў перыяд з 1953-га па 1960 год. У той час Хэмінгуэй жыў на Кубе.

У лісце, датаваным 22 лютага 1953 года, Хэмінгуэй распавядае пра тое, як яго кот Вілі быў збіты машынай. Жывёла мучылася, таму пісьменніку не заставалася нічога, акрамя як прыстрэліць яго. Даручыць забойства ката камусьці іншаму Хэмінгуэй не змог. Далей у лісце Хэмінгуэй прызнаецца, што яму даводзілася страляць у людзей, але ён ніколі не забіваў «кагосьці, каго ён ведаў і любіў на працягу 11 гадоў, і хто і з дзвюма зламанымі лапкамі працягваў мяўкаць». Пісьменнік таксама адзначае, што адразу пасля таго, як ён прыстрэліў ката, да яго хаты пад'ехалі нейкія турысты. Ён сказаў ім, што цяпер не самы лепшы час для гутарак і папрасіў іх з'ехаць. Аднак «багацеі на Кадылаку», як назваў іх Хэмінгуэй, выказалі меркаванне, што прыехалі якраз своечасова для таго, каб убачыць «вялікага Хэмінгуэя, які плача». Пісьменніку давялося ў грубай форме выштурхаць назойліва-прыхільнікаў.

Кот Вілі, паводле кнігі «Каты Хэмінгуэя: ілюстраваная біяграфія», паслужыў правабразам аднаму з катой у кнізе «Выспы ў акіяне». Хэмінгуэй быў вядомы сваёй любоўю да катой. Да 1945 года ў яго іх было 23. Хэмінгуэй, у прыватнасці, быў уладальнікам шасціпалага ката. Яго нашчадкі, якія ўспадкавалі шасціпаласць, у наш час з'яўляюцца адной з адметнасцяў дома-музея пісьменніка на Кі-Уэсце.

Грамадства, якое чытае

У Кітаі пачалі ствараць «грамадства, якое чытае». З 1 лютага 2026 года там уступілі ў сілу абнародаваныя Дзяржсаветам у канцы мінулага года «Палажэнні аб садзейнічання ўсенароднаму чытання».

У Палажэннях — 45 артыкулаў у шасці раздзелах. Як галоўныя мэты называюцца «прасоўванне фарміравання чытаючага грамадства, умацаванне ідэалагічных і маральных якасцяў і ўзроўню навукі і культуры ва ўсім народзе, павышэнне асветы ўсяго грамадства і садзейнічання пабудове вялікай краіны сацыялістычнай культуры».

Гэтыя мэты прадпісваецца ажыццяўляць за кошт павышэння цікавасці і звычайкі насельніцтва да чытання і стварэння ва ўсім грамадстве трэнду на «любоў да чытання, чытання добрых кніг і ўменню чытаць».

Палажэнні канстатуюць, што ініцыятыва адштурхоўваецца ад усіх ключавых элементаў сучаснай палітычнай культуры Кітая, у тым ліку кіруючай ролі КПК і кіруючых ідэй Сі Цзіньпіна аб «сацыялізме з кітайскай спецыфікай у новую эпоху». Фармулёўку «чытаючае грамадства», якую можна было б перавесці і як «эрудзіраванае» ці «асветленае» грамадства, калі б не спецыфічны іерогліфы: 书香社会 (шусян шэхуэй) — літаральна «грамадства духу кніг» ці, менш вобразна, «літаратурнае грамадства».

Іншымі словамі, гэта не проста «грамадства, дзе чытаюць», а грамадства, якое павінна быць «прасякнута духам кніг».

Нельга сказаць, што да гэтага моманту ў Кітаі не любілі чытаць кнігі. Якраз наадварот. У дадатак да старадаўняй літаратурнай традыцыі, кітайцы за апошнія дзесяцігоддзі прарабілі вялікую працу па павышэнні як узроўня пісьменнасці, так і паказчыкаў чытання сярод насельніцтва.

Паводле дадзеных Кітайскай акадэміі прэсы і друку за 2024 год, паказчык чытання — па выніках апытання жыхароў 189 гарадоў Кітая — склаў 82,1%. У сярэднім кітайскія паўналетнія чытачы знаёмяцца з 4,8 друкаванымі і 3,5 электроннымі кнігамі за год. На канец 2023 года ў Кітаі дзейнічала каля 3200 публічных бібліятэк і было адкрыта больш за 100 тысяч афлайн-кніжных магазінаў. Толькі ў Пекіне штогод праводзіцца больш за 30 тысяч чытацкіх мерапрыемстваў.

Новаўведзеныя палажэнні — праграмны дакумент, які хутчэй фіксуе пэўную пазіцыю дзяржуладаў КНР і задае курс на ўзмоцненую рэалізацыю актуальных і ўвядзенне дадатковых мер, чым ясна пазначае, як менавіта павінна выглядаць «любоў да чытання» і што трэба разумець пад «добрымі кнігамі».